

DOĞUMUNUN 120. YILINDA AGAFANGEL KRIMSKİY*

Omeljan PRİTSAK**

Çeviren: Anna HARBUZIUK***

Öz

Aslen Kırım kökenli Ukrayna Türkoloğu Agafangel Yuhimoviç Krımskiy (1871-1942), çalışmaları ve bütün akademik faaliyetleriyle bilim dünyasında büyük bir önem taşımaktadır. İçinde yetiştiği Çarlık dönemi onun entelektüel alt yapısını geliştirmesi ve aynı zamanda, kendi milletine bağlılığını keşfetmesi bakımından dikkat çekicidir: Eğitim basamaklarına Kiev'deki Pavlo Galagan Yatılı Okulu'nda çıkmaya başlayan A. Krımskiy, çok başarılı bir öğrenci kariyeri çizmiştir. Agafangel Krımskiy'e Ukraynalılık bilinci, millî ruhlu yazar ve öğretmen Osip Yuriy Fedkoviç'in hikâyelerinden ve bu esere güzel bir önsöz yazan ünlü bilim adamı M. P. Dragomanov'un etkisi ile geçmiştir. Daha sonra bu etkiyi "Ben Ukraynofil olmalıydım ve tutkuyla da Ukraynalılığa bağlandım" diye ifade etmiştir. Millî kültürün ilk özelliği olan dil, genç bilginin de başlıca araştırma alanlarını oluşturmuştur: A. Krımskiy özellikle Ukrayna etnografik materyallerini toplayarak millî filolojiye odaklanmış, Ukrayna edebî eserlerini çevirmiştir. Rusya İmparatorluğu'nun iki Oryantalistik (Şarkiyat) merkezinden St. Petersburg Üniversitesi Şarkiyat Fakültesi ve Moskova Lazarev Enstitüsü, Doğu dillerinin eğitim merkezi olarak öne çıkmıştır. A. Krımskiy de Lazarev Enstitüsünde Tarih-Filoloji bölümünde eğitim almış ve aynı zamanda, oradan burslar kazanarak Arap kürsüsü ve Oryantalizm derslerini görmüştür. Sovyet Devriminin enternasyonalizm esasları içinde kendisine yer bulan Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ve Bilimler Akademisi kurulurken A. Krımskiy ülkedeki bilimin yüksek bir örneği olarak hizmete çağırılmıştır. 1918-1929 döneminde Ukrayna sosyal ve beşerî bilimlerinin altın çağıdır ve değerli oryantalist de akademinin kurucuları arasında yer almıştır. "Arap-Fars Filolojisi Bölümü", "Türkoloji Komisyonu" ve "Musevi Tarihî-Arkeolojik Komisyonu" onun katkıları arasındadır. A. Krımskiy'in Türk, İran, Arap ve Sami dilleri ve tarihleri üzerine yayınları literatürde saygı görmektedir: Tjurki, ix movi ta literaturi I. Tjurki movi = *Türkler, Dilleri ve Edebiyatları I. Türk dilleri* (Kyeve, 1930) adlı eseri çok değerlidir.

Anahtar Kelimeler: Agafangel Yuhimoviç Krımskiy, Kırım, Ukrayna, Türkoloji, Şarkiyat.

Abstract

Originally from Crimea, Ukrainian Turkologist Agafangel Yuhimovich Krymskiy (1871-1942) is of great importance in the scientific world with his works and all his academic activities. The Tsarist period in which he was raised is remarkable in terms of developing his intellectual infrastructure and, at the same time, discovering his loyalty to his own nation: A. Krymskiy, who started his education at the Pavlo Galagan Boarding School in Kyiv, had a very successful student career. Agafangel Krymskiy was given the Ukrainian consciousness by the stories of the nationalist writer and teacher Osip Yuriy Fedkovich and the influence of the famous scientist M. P. Dragomanov, who wrote a beautiful preface to this work. He later expressed this influence as "I had to be a Ukrainianophile and I was passionately attached to Ukrainianness." The first characteristic of national culture, language, also constituted the main research areas of the young scholar: A. Krymskiy, in particular, focused on national philology by collecting Ukrainian ethnographic materials and translated Ukrainian literary works. Among the two Orientalistic centers of the Russian Empire, the Faculty of Oriental Studies of Saint Petersburg University and the Moscow Lazarev Institute stood out as centers of education for Eastern languages. A. Krymskiy also studied at the Department of History and Philology at the Lazarev Institute and, at the same time, received scholarships from there to study Arabic and Orientalism. When the Ukrainian Soviet Socialist Republic and the Academy of Sciences, which found a place for itself

* Makalenin orijinal künyesi: Omeljan Pritsak, "Pro Agatangela Krımskogo u 120-i Rokovini Narodjennya", *Shidniy Svit.*, Sayı: 1, 1993, s. 10-27.

** Omeljan Pritsak (07.04. 1919 - 29.05.2006), Ukraynalı dilbilimci, Türkolog ve tarihçidir. Harvard Üniversitesi'nde Ukrayna tarihi kürsüsünü kurmuş ve bunun ilk yöneticisi olmuştur. Orta Çağ tarihçiliği üzerine çalışmalarıyla tanınmıştır. Oryantalizm, özellikle Türkoloji uzmanlık alanlarındandır. Pritsak için bak. (Altay Tayfun Özcan, "Omeljan Pritsak (1919-2006)", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı: 13, 2007, s. 1-9).

*** Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğrencisi, anna.harbuziuk@gmail.com, ORCID ID: 0009-0007-0467-7165

Doğumunun 120. Yılında Agafangel Krımskiy

within the principles of internationalism of the Soviet Revolution, were established, A. Krymskiy was called to serve as a high example of science in the country. The period 1918-1929 was the golden age of Ukrainian social and human sciences, and the valuable orientalist was among the founders of the academy. Among his contributions are the "Department of Arabic-Persian Philology", the "Turkology Commission" and the "Jewish Historical-Archaeological Commission". A. Krymskiy's publications on Turkish, Iranian, Arabic and Semitic languages and their history are respected in the literature: Tjurki, ix movi ta literaturi I. Tjurski movi = Turks, their language and literature I. Turkic languages (Kyiv, 1930) is of great value.

Keywords: Agafangel Yuhimovich Krımskiy, Crimea, Ukraine, Turkology, Orientalism.

I

XVII. yüzyılın 80'li ve 90'lı yıllarında Türkiye, Kırım ve Ukrayna çok çalkantılıydı. O devirde Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışı; 1680'li yıllarda Dinyeper'in sağ yakasında, Güneybatı Ukrayna'da "Büyük Kaçış" (Büyük Sürgün) sırasında, 1687'de İvan Samoyloviç ve 1689'da İvan Mazepa adlı hetmanların Kırım seferleri; Türklerin başarısız Viyana Kuşatması (1683) ve Azak'ı kaybetmeleri (1696) gerçekleşti.

Aslında son olaylar yaşandıktan sonra, bir Kırım mollası, huzursuz başkent Bahçesaray'ı terk edip Litvanya'ya gitmeye zorlanmıştı. Litvanya (ve Volinya) ile Kırım arasındaki bağlar, Tatar müfrezelerini Vilnius ve Lutsk yakınlarındaki malikanelerine davet eden Litvanya Büyük Dükü Vytautas (Vitold) zamanlarına (1392-1430) kadar uzanır. Kırım'dan kaçan molla, Mstislav şehrine (Belarus'un Mogilev ilçesine) yerleşerek Hristiyanlığı kabul edip yerli bir kadınla evlenmişti (yaklaşık 1698'de).

Bu Mstislavl'da, Tatar soylu ilginç ve değerli iki aile ortaya çıkmıştı: Kutorglar ve Krımskiyeler (aslen Türkçede Kırımli). Kutorg kardeşler, XIX. yüzyılın ilk yarısında Rus biliminin bir cevheri olmuştur. Zoolog Stepan Kutorg (1805-1861) ve Rus biliminde antik çağ tarihinin kurucusu Mihaylo Kutorg (1809-1886). Bunların ikisi de St. Petersburg Üniversitesi'nde profesördü.

Bilindiği gibi 1831'de ve özellikle 1863'te Polonya İsyanı'ndan memnun olmayan Çarlık Hükümeti "Güneybatı" alanını Polonyalılardan 'temizleme'ye karar verdi. Özellikle Volinya'da Rus ortaokulları kurulmaya başlandı ve çalışmak için artık sadece sağ yakadan değil, mazideki Kazak Hetmanlığı (Ukraynaca Getmanşına) topraklarından ve Sloboda Ukraynası'ndan gelen Ukraynalılar da vardı. Bu şekilde Holm şehrinde 1866'da Kiev bölgesindeki öğretmen Sergey'in oğlu Mihaylo Gruşevskiy ve 25 Şubat 1817 yılında Novograd-Volinsk'te (Jitomir bölgesi) ise Gadyaç'tan gelen Petro Kosaç'ın kızı Larisa Kosaç yani sonradan aldığı adıyla Lesya Ukrayinka dünyaya gelmişlerdir. Ondan biraz önce, aynı yılın 15 Ocak tarihinde Ukrayna'ya en güzel Kırım hediyesi olan Agafangel Yuhimoviç Krımskiy (Ukraynaca Krımskiy) doğmuştur. Tatar-Belarus kökenli olan tarih ve coğrafya hocası Yevfimiyy (Ukraynaca Yuhim) Krımskiy da Volinya'da iş bulma imkânlarıyla ilgilenmiş ve sonuç olarak; İvan Franko'ya yazdığı mektubunda dediği gibi, Agafangel Krımskiy'nin sözleriyle; "Litvanya'nın Polonyalı" olan eşi Adelayida Sidoroviç ile birlikte Belarus'tan Volodimir-Volinsk'e taşınmışlardır.

Kendi kökleri hakkında Agafangel Krımskiy yakın dostu Boris Grinçenko'ya şöyle yazmıştır: "Bu arada Tatar olduğumun nereden çıktığını sordunuz. Bana anlatıldığına göre Hanlık'tan gelen ilk büyük büyükbabam yaklaşık 1698'de Mstislav şehrinde Hristiyanlaşmıştı. Bu bilgiyi eski dua kitabının notlarından çıkardım. Eylülde kuzenim bana Arap harfli belgeleri gönderecekmiş (onun babası en büyükleriydi ve bütün belgeler ona kaldı)"¹.

Agafangel'in doğumdan birkaç ay sonra babası Yuhim Krımskiy çalışmak için Kiev'in güneyindeki Gniliy Tikiç nehri üzerinde bulunan Zvenigorodka'ya taşınmıştır. "İki aşamalı

¹ A. Yu. Krımskiy, *Nvori v Pyati Tomah*, Cilt: 5/1, Kiyiv 1972-1974, s. 360.

okullar” için yazdığı coğrafya kitabının yayımlanmasından kazandığı parayla oralarda kendine bir ev inşa etmiş ve ailesi artık kalıcı olarak Ukrayna toprağına bağlanmıştır.

Agafangel Krımskiy üç buçuk yaşındayken okumayı öğrenmiştir². Beş yaşına geldiğinde ise babası onun bilim eğitimi alması için Zvenigorod’un “şehir mektebi”ne vermiştir. O, sonraki beş yılını bu okulda (1876-1881) geçirmiştir. Onu besleyen manevî kaynak, babasının hiç de küçük olmayan kütüphanesiydi. Agafangel Krımskiy, 17 Haziran 1892 tarihinde Grinçenko’ya gönderdiği mektupta şöyle yazmıştır: “Belki ben çocuk olarak çok fazla okudum, üstelik babam böyle bir kütüphaneye sahipti ve hâlen sahiptir. Henüz 12 yaşındayken okumaktan gözlerimi bozdum (şimdi ise altı çeşit gözlüğüm var) ve fiziksel olarak gelişemedim, küçük kardeşim benden daha büyük görünüyor. Galiba fiziksel güce ve rahatlığa çok değer veren erkek arkadaşlarım bana saygı duymuyorlardı, onların gözünde genellikle itilmiş kakılmış bir velettim. Fakat çok iyi ve fazladan okuduğuma göre kendimin çok akıllı olduğunu ve benden daha iyisinin var olmadığını sandım (elbette bu düşüncelerimi kimseyle paylaşmadan içimde sakladım)”³.

O sıralarda popüler diller olan Lehçe ve Fransızcanın yanı sıra İngilizce ve Almanca gibi yabancı dilleri de öğrenmeye başlamıştı.

Agafangel, 1881’de daha 10 yaşındayken halası Filipa’nın ikamet ettiği Volinya bölgesindeki Ostrog şehrinde bulunan gimnazyuma yerleştirilmiştir. Halasının şehir kütüphanesinin müdürü olmasından ötürü çocuğun yetişkinlere yönelik kitap bölümüne girme müsaadesi vardı ve o hiç ayırım yapmadan farklı dillerde yazılmış kitapları okuyordu.

1884 yılında Agafangel Krımskiy dördüncü sınıf için Kiev II. Kramer Gimnazyumu’na geçiş yapmıştır. Bir yıl sonra ise burslu bir öğrenci olarak bütün Ukrayna’da meşhur Pavlo Galagan Yatılı Okulu’na girmiştir. 18 yaşındayken okuldan mezun olunca Yunanca, İtalyanca ve Türkçe’yi öğrendiğine şahit oluyoruz.

II

Entelektüel gelişimi ve aynı zamanda, kendi milletine bağlılığını keşfedip anlaması, Agafangel Krımskiy’in Kiev’de bulunan Pavlo Galagan Yatılı Okulu’ndaki eğitimi sırasında gerçekleşmiştir. Bilinçlenmesi ilkökul zamanlarında oldu ve bu tabiatını içinde muhafaza etti, biz bunlardan ikisini aktaralım: Biri “dış”, yani Agafangel Krımskiy’in Lviv’deki Ukrayna edebiyatı profesörü Omelyan Ogonovski’ye yazdığı mektubundaki (21.06.1893) resmî tabiatı ve ikincisi “iç”, yani dostu olan Boris Grinçenko’ya yazdığı mektubundaki (17.06.1892) dostça tabiatıdır.

Agafangel Krımskiy ilk mektubunda şöyle yazmıştı: “Belki Galagan Yatılı Okulu’nun ne olduğunun farkında değilsiniz. Bu nedenle onun hakkında birkaç söz söylemeye cesaret edeceğim. Bu pek büyük olmayan bir okul, “kapalı” (yani yatılı okul)... Seçme sınavının sonuçlarına göre gimnazyumun 4. sınıfından en iyi öğrenciler alınmaktadır. Dolayısıyla bu yatılı okulda zekâ gelişmesini sağlayan çok canlı, çok taze üyeler toplanıyor: Zihinsel çalışma ve bilimsel emeğe saygı duyması öğretiliyor, hatta bilgiye düşkünlük geliştiriliyor. Yatılı okul eğitimi, tam da böyle bir etki bırakmıştır. Yatılı okulda dil hocasının Pavlo Gnatoviç Jitetskiy olmasından da çok memnunum. O öyle bir insandı ki etkisinin hâlâ üzerimde var olduğunu hissediyorum. Yatılı okulun olumsuz yönleri de vardı, fakat burada onları dile getirmek istemiyorum”⁴.

Buna karşılık olarak 12.06.1892’de Grinçenko’ya yazdığı mektubundan bu okulun “dış” görünüşüne de sahibiz: “Kiev’deki Pavlo Galagan Yatılı Okulu benim için büyük bir hayat okulu olmuştu. Bu kurumu tanıdığımız mıydınız? Bu kapalı okul biraz Ukraynalı bir ruha

² A. Yu. Krımskiy, *a.g.e.*, Cilt: 5/1, s. 59.

³ A. Yu. Krımskiy, *a.g.e.*, Cilt: 5/1, s. 59.

⁴ A. Yu. Krımskiy, *a.g.e.*, Cilt: 5/1, s. 115.

sahipti. Onun içinde gimnazyumda sadece dördüncü sınıfların üstü bulunur. Ücreti fazlaca yüksek: Her yıl için 750 *karbovanets* (kuruş). Belli ki kendi imkanlarıyla eğitim alanlar burssuz öğrenciler, aristokrat ve zengin ailelerden gelmektedir. Fakat burada eşit sayıda burslu öğrenciler (öğrencilerin sayısı toplamda yaklaşık 60-65) de bulunur; burslular sınavla okula girer ve onların hepsi proleter ve pleblerdir. (Benim babam hâlâ zengin değil, o zamanlarda ise çok fakirdi), anlaşıldığı üzere burslular ile burssuzlar arasında mutlaka birbirinden nefret eden iki grup oluşması zorunluydu. Bursluların silahı onların bilgili olmasıdır. Hepsi de gimnazyumun en başarılı öğrencileriydi. Ama burssuz olanların silahı ise kibirli olmaları, kendi soylu sınıfları, knezlikleri veya parası hakkında yüksek fikirlere sahip olmalarıdır. Elbette, 1. ve 2. (yani 5. ve 6.) sınıflar fiziksel güçlerini çok iyi kullanmayı da ihmal etmiyorlardı. Eğer burslu öğrencilerden buna karşı koyabilecek birisiyse burssuzlar onu parayla almaya çalışır, yani yanlarında onu pastaneye götürürler, hep beraber içmeye giderler, genelevlere uğrarlar vb. Ama bursluların arasında buna müdahale eden ve bunu başaranlar da olmuştur. Ben yatılı okulda en başarılı öğrenciydim, içimdeki övünçlerin sayısı fazlaca yayılmış. Bu nedenle baştan kendimi bu şekilde gösterseydim de bizim aristokratlarımızın bana, yani bir zayıf çocuğa dokunmaya izni yoktu. Fakat ben burslulara karşı nefreti başkalarından daha fazla hissediyordum ve bu bencilliğim hastalığa kadar varmıştır. Sözleriyle bana diğerlerinden daha az zarar vermişlerse de buna karşılık sadece pleb hakkında küçük bir ima bile bana çok dokunuyordu; içime nefret, kin ve acı tohumları ekiliyordu. Biz de mücadele ediyorduk”⁵.

Agafangel Krımskiy, Boris Grinçenko’ya yazdığı mektubunda der ki: “Bu şekilde son zamanlarda okumaya başladığım 1860’ların edebiyatının etkisinin oluşması yönünde bir zemin tamamen hazır. Öncelikle Dmitriy İvanoviç Pisarev ve sonradan da o döneme ait diğer yazarlar üzerimde çok büyük etkiye sahiplerdi. (Ben 1860’ların edebiyatını çağdaş edebiyattan daha iyi bilirim). O yazarlar, niyetlerimi şekillendirip ufkumu açtılar ve bana düşünmeyi öğrettiler”⁶.

Agafangel Krımskiy’de Ukraynalılık bilinci Yuriy Fedkoviç’in hikâyeleri için M. Dragomanov’un yazdığı önsözü okuduktan sonra oluşmuştur (Bu, Agafangel Krımskiy’nin 24 Haziran 1892 tarihli B. Grinçenko’ya yazdığı mektubundaki itirafıdır). “Tatile iki hafta kaldı. Bir gün elime Dragomanov’un önsözünü içeren Fedkoviç’in hikâyesini aldım ve alıp okuyunca da içimde bir aydınlanma oldu. Anladım ki ben Ukraynofil olmalıyım ve gerçek anlamda idrak ederek anladım. Bu farkındalık içinde ıstırap verici kuşkuvarıma kısmen bir cevap bulundu ve ben tutkuyla Ukraynalılığa bağlandım”⁷.

Agafangel Krımskiy bunu daha derinlikli olarak Dragomanov ile ilgili araştırmasında anlatmıştır: “M. P. Dragomanov’un etnografik yazılarını Pavlo Galagan Yatılı Okulu’ndaki eğitimim sırasında henüz okul sırasında oturduğum zamanlardan beri biliyordum. Tabii ki bu konuda hocalarım P. G. Jitetskiy ve Ye. K. Tregubov bana yardımcı oldular. Çünkü bize, yani yatılı okul öğrencilerine “Taras Bulba” eseri üzerinde, Gogol’un Kazakları vb. konular hakkında kompozisyon ödevleri yazmak zorunlu tutuluyordu. Aynı zamanda Antonoviç ve Dragomanov’un *İstoriçiskie pesni* “Tarihî Şarkılar” adlı eserini kullanma imkanımızın var olduğu belirtilmiştir. Bizim dostumuz ve yatılı okulu öğrencisi Mihaylo Çubinskiy, babasına ait kitaplardan birini, M. Dragomanov’un kendi eliyle imzaladığı *Malorusskie narodnie predaniya* “Küçük Rusya Halk Efsaneleri” adlı eseri yatılı okula getirdi. Hepimiz bütün “Efsaneler”i pek çok kez okuduk. Yatılı okul (gimnazyum) sınıfından mezun olmak üzereyken “Osip Fedkoviç’in Hikâyeleri” içinde yer alan ve heyecanla okuduğum Dragomanov’a ait olan “Önsöz”, Galiçya’nın yazarlığımızdaki gerçek rolünü fark etmemi

⁵ A. Yu. Krımskiy, *a.g.e.* Cilt: 5/I, s. 59-60.

⁶ A. Yu. Krımskiy, *a.g.e.* Cilt: 5/I, s. 61.

⁷ A. Yu. Krımskiy, *a.g.e.* Cilt: 5/I, s. 65.

sağladı. Ben daha Kiev'deyken onların hepsi Dragomanov tarafından yayınlandılar. Dragomanov'a dair ise hiçbir detaylı bilgimiz yok, o adeta bir ecnebidir"⁸.

Agafangel Krımskiy'in 25.06.1892'de Grinçenko'ya yazdığı mektup ise daha dostça renkler taşımaktadır: "Ukraynofillik cevheri bende daha önceden de vardı. Hatırlıyorum ki örneğin, bundan 2 yıl önce Zvenigorodka'da gerçekleşen amatör gösterilerine en kötü kıyafetlerle, botlarla değil de yırtık ev terlikleriyle bile katılmayı severdim. Bizim taşralı aristokratları, kendi edepsizliğimle sinirlendirmek için bunu yapıyordum. Hatta onların daha çok sinirlenmesi için istirahat zamanında ya Ukraynaca ya da Fransızcayla ağabeyime hitap ederdim. Fransızca'yı ise sadece Rusça bilmediğimi, hatta daha aristokratik bir dil kullanmayı bildiğimi göstermek için seçtim. Zaten erkekçe olduğundan ötürü Ukrayna diline daha çok saygı duyuyorum (O zamanlarda böyle şeyler çok yaptım: Birincisi hâlâ genç bir çocuktum, ikinci olarak da kendi erkekliğimle övünmek istiyordum)"⁹. Ayrıca, şu da eklenebilir ki Agafangel Krımskiy, Petro Himçenko adı altında bulundurduğu *Perşi debyutu odnogo radikala* "Bir Radikalın İlk Münazarası" adlı hikâyesinde Ukrayna dilinin takibatına karşı mücadele sırasındaki bu cesur gösteriyi tasvir etmektedir¹⁰.

Agafangel Krımskiy, 05.07.1892 tarihli mektubunda Grinçenko'ya şöyle yazmıştı: "Okutulan derslerin hepsini çok detaylı şekilde ezberliyordum, ilk dönemin sınavlarından en yüksek puanı bile aldım. Bu nedenle bana bütün zamanımı Ukraynalılığa ayırabilirim gibi görünüyordu. Sadece derslerle dolmaya çalıştığında, hatta on bölüm bitirsen bile yine de cahil olarak kalırsın diye tahmin edemedim! Ancak her türlü temel bilgiye sahip olunca, sadece ben bir erkek çocuğu değil de bir insan olunca ve geniş ufka sahip olunca bile Ukrayna için faydalı olabileceğimi anlamak istemiyordum. O güne kadar edindiğim "Vatanım" için yardıma koşmamak fikri bana günah gibi geldi, sanırım. Bir "hain" olmak istemedim. Koştum..."

"Resmî" derslerden kalan bütün boş zamanımı "Ukrayna"ya ayırdım. Milliyetçiliğin ilk özelliği dildir, ilk olarak onunla uğraştım. Türlü türlü kitapları titizlikle okudum, özellikle etnografik materyallerle çok ilgilendim ve filoloji üzerinde farklı incelemeleri edindim. Yavaş yavaş edebiyatımızla tanışıyordum, hatta kötü eserleri bile yeniden okumaya çalışıyordum. Edebî eserlerin de peşine düştüm: Çeviriyordum ve kendi eserlerimi telif ediyordum (İyi ki "ilham perisinin ham meyveleri"nin çok azını yayıma göndermişim). Horatius'un "Nonum premam in annum!" (Dokuzuncu yılda bastırılınsınlar) buyruğuna göre biraz beklesinler. Galiçya ve onun temsilcileri ile tanışıyordum, onlarla mektuplaşmaya başladım. Moskova'dan, dergilere bir şeyler yazan (Moskova lisanından çeviren) bir Galiçyalı dost edindim. Ondan o "Hialeah" hakkında çok fazla bilgi aldım. Sonunda siyasete de girdim..."¹¹.

Agafangel Krımskiy, 23 Mayıs 1897'de Beyrut'ta ağabeyi Yuhim'e yazdığı mektubunda şöyle yazmış: "Ukrayna milliyetçiliği sorunu bakımından bir şey itiraf etmeliyim. Teorik bakış açısından onunla pek ilgilenmedim: Ünlü millî inanışlar, doğrudan pratik yoluyla (her zaman millî olmayan konu üzerinde Küçük Rusya diliyle (Malorus) okuma ve yazma biçiminde) belli etmeden, adım adım, içimde oluşmuşlar. Bundan sonra milliyetçiliğin önemi hakkında teorik çalışmaları okuduğumda onlar bende hiçbir etki bırakmadılar: Onlar hiç baskısız benimle gelen varlıklar olarak tekrar ediyorlardı. Bu nedenle onların ne kadar inandırıcı olduklarını değerlendiremem"¹².

⁸ A. Yu. Krımskiy, *a.g.e.*, Cilt: 5/2, s. 626.

⁹ A. Yu. Krımskiy, *a.g.e.*, Cilt: 5, s. 65.

¹⁰ A. Yu. Krımskiy, *a.g.e.*, Cilt: 1, s. 414-415.

¹¹ A. Yu. Krımskiy, *a.g.e.*, Cilt: 5/1, s. 68-69.

¹² A. Yu. Krımskiy, *a.g.e.*, Cilt: 5/2, s. 147.

III

Agafangel Krımskiy'in Mihaylo Dragomanov ile bağlantıları çok değişikti. Agafangel Krımskiy 1928'de yazıp bu milli figüre adadığı *Rozvidki, statti ta zamitki* "Araştırmalar, Makaleler ve Notlar" adlı denemelerinde bu ilişkinin aşamalarını yayınlamıştır [Aralıklarla tekrar tekrar basılmıştır]¹³. Agafangel Krımskiy, kariyerinde zorluklarla dolu çelişkili yollar geçmiştir].

1890'da Lviv'de çıkan "Narod" dergisinde Dragomanov'un makalesi yayınlanmıştır. Agafangel Krımskiy'e göre burada milliyetçiliği önemsememiştir. Dragomanov'a göre buna verilen emek yerine, bütün imparatorluk gelişmelerine yer verilmesi gerekirdi. Agafangel, 26.06.1892 tarihinde Grinçenko'ya yazdığı mektubunda şöyle yazmıştır: "Dragomanov'un makalesi beni öfkelenendirip sinir krizleri geçirtti. Hem de bu olay çok zor bir Türkçe sınavından bir gün önce oldu"¹⁴.

Ümitvar Agafangel Krımskiy, eleştiri yazısını derhal başka bir Lviv dergisine, "Pravda"ya göndermiştir. O yazıyı birkaç soruyla sonlandırmıştır: "Şimdi size soruyorum: Hukuku, özgürlüğü ve bunlar arasında yer tutan milliyetçilik hakkını da elde etmek için Ukraynalılar kendilerine hiç yaklaşmamış şu Moskoflarla birleşmesini ne şekilde sağlamalı? Hem de aynı zamanda, "Ortak Rus Denizi" içinde boğulmadan bunu ne vasıtayla yapmalı ya da Rus hoşgörüsüzlüğü nasıl tolere edilebilir? Siz bu konuda bir tavsiye verebildiğiniz zaman (Allah aşkına genel ifadelerle değil de, detaylı olsun!) emin olun ki samimi teşekkürler dışında hiç kimse size bir şeyler söyleyemez"¹⁵.

Dragomanov'un ikinci günahı ise millî dili önemsememesidir. Tutkuyla diline bağlanan ve ona âşık olan Agafangel Krımskiy, sosyal hayatta dilin önemine dair doğal duygularına dayanarak ona hemen tepki vermek zorundaydı.

Agafangel der ki: "Her çeşit asgari ve basit haklarımız dahi bize sınırlanmıştır. Bizim için kendi dilimizi konuşmak bile artık suç olmuştur: Bütün diğer milletlere nazaran bizimki daha kötü durumdadır. Bizim için en önemli şeyler arasında en ilkel haklarına, hiç değilse anadili hakkına sahip çıkmaktır. O hak olmadan bizim kıymetli halkımızın aydınlanması mümkün değildir. En azından hukuk tarafından kabul edilmiş dil var olduğu sürece Ukraynofillerin halka eğitim vermesi ve o halkı etkilemesi imkânı ortaya çıkacaktır. O zaman halk da gelecekteki özgürlüğü ele geçirmek için entelektüellerin yardımcısı olabilecektir. Halk çoğunluğunun katılımı sağlanmadan kim bilebilir ki entelektüellerin ne kadar işe yarabileceklerini?.. Sonuç olarak siz, Ukraynalılara biraz daha iyi bir yol göstermiş olursanız onlar size çok daha müteşekkir kalacaklardı. Ama böyle bir durumda siz bize sadece şunu diyorsunuz: "Bu sizin işiniz, vesselam!"¹⁶.

Fakat Dragomanov'un bazı fikirlerinden sapmaları ve kendisiyle daha yakın biçimde edebî tanışması, Dragomanov'un asıl öğrencisi İvan Franko ile dostluğu; Agafangel Krımskiy'i Dragomanov kampına geri döndürmüştür. "İlk olarak sakın sakın düşüncelerimi yürüterek, ödünler vere vere kendi içimde bir milliyetçilik edinmiş oldum ve Dragomanov'un görüşlerine göre bu fikirlerin birbirleriyle tartışmakta olmadığını kendime yeniden ispatlamıştım... O zamanlarda İvan Franko ile biraz mektuplaşmaya başladığıma da çok memnunum..."¹⁷.

¹³ A. Yu. Krımskiy, *a.g.e.*, Cilt: 2, s. 614-672.

¹⁴ A. Yu. Krımskiy, *a.g.e.*, Cilt: 5/1, s. 76.

¹⁵ A. Yu. Krımskiy, *Rozviski, Statti ta Zamitki*, I-XXVIII, Kiyiv 1928, s. 338.

¹⁶ A. Yu. Krımskiy, *a.g.e.*, s. 338.

¹⁷ A. Yu. Krımskiy, *Nvori v Pyati Tomah*, Cilt: 5/1, s. 78.

Dragomanov'un vefatıyla ilgili haber Agafangel Krımskiy'i çok sarsmıştır. Onun ölüm ilanında doğrudan şunu yazmıştır: “Bence Dragomanov'un ölümü, Taras Şevçenko'nun ölümünden sonra asla hissetmediğimiz kadar büyük bir acıdır.”¹⁸

IV

O dönemde Rusya İmparatorluğunda iki Oryantalistik (Şarkiyat) merkezi bulunmaktadır: Sadece bilimsel amaçlarla yüklü St. Petersburg Üniversitesi Şarkiyat Fakültesi ve Moskova'da gelecekteki diplomat, siyasetçi ve ekonomi üyelerini yetiştiren Lazarev Enstitüsü... Bunlarda eğitim üç yıl sürmektedir. Elbette, Lazarev Enstitüsünden mezun olan öğrenciler için Doğu dilleri öğrendikten sonra St. Petersburg'da Şarkiyat Fakültesinde bilim payesi alma fırsatı bulunmaktadır.

O zamanki Rus oryantalistlerinin başkanı görevinde bulunan Arabist baron Viktor fon Rozen (1849-1908) Lazarevli, yetenekli Arabist Agafangel Krımskiy'i fark edip ona St. Petersburg'a geçmeyi teklif etmiştir.

Fakat bu hareket, Agafangel Krımskiy için onun bütün Ukrayna ve Slav birikimlerinden vaz geçip kendini sadece Arabistik ilmine adanması anlamına gelmektedir. Agafangel Krımskiy, özellikle Ukraynalı hayat, onun katılımına ihtiyaç duyduğuna göre “saf bilim” için kendini böyle feda edemezdi.

Doğrusu o, incelemelerini üniversitede sürdürmeye devam etmiştir. Fakat bunu artık St. Petersburg'da değil, Moskova Üniversitesi'nde yapmış ve Moskova'da bulunmayan Şarkiyat Fakültesi yerine Tarih-Filoloji Fakültesi'ne devam etmiştir. Bu eğitim sırasında 1892-1896 yılları arasında Roman Brandt'tan Slav filolojisi üzerinde ders almış ve Vladimir Guerrier adlı hocasından dünya tarihi hakkında dersler almıştır. 1 Mayıs 1896 tarihinde buradaki devlet sınavlarına girip başarılı olmuştur.

28 Ekim 1894 tarihinde Lviv Üniversitesi Rus-Ukrayna Filolojisi Bölümü profesörü Omelyan Ogonovskiy ölmüştür. 1892'de Gruşevskiy'e yapıldığı gibi, Yukarı Dinyeper'den Dinyeper sahillerinin bir Ukraynalısının elleriyle Lviv bölümüne saldırıyı tekrarlama fikri doğmuştur. Agafangel Krımskiy, eski çağdaki Kievlilerin Moğollar zamanında kuzeye geçiş yapan Ruslar olduğuna dair Pogodin teorisini yenileyen Sobolevskiy'e karşı polemik yürütmesinden ötürü herkesin takdirini kazanmıştır.

Aynı zamanda Lazarev Enstitüsü'nden iki yıllık burs kazanmıştır: İlki Arap ülkelerinde bulunmak üzere, diğeri ise Batı Avrupa üniversitelerinden birinde Oryantalizm dersleri görmek üzere. Bu, Lviv kürsüsündeki sorunu tamamen çözmüştür. Galagan Yatılı Okulu'ndan hocası Pavlo Jitetskiy'e Arabistik ile Ukraynistik'in birleşmesi fikri hakkında şöyle yazmıştır:

“Bazı hemşeriler, ben Arabiyat kürsüsüne giderken, kendi anadilim üzerine çalışmaktan utanmayı filan düşünmediğimi anlamıyorlar. Hatta tam tersine, kendi yolumla hemşerilerimin görmek istedikleri amacıma hızlıca ulaşabileceğimi düşünüyorum. Çernigivliler tarafından bana yazılmış kolektif mektup hakkında size haber verip vermediğimi hatırlamıyorum. Onlar milletçiliğime hitaben Arap diline dair düşüncelerimi Çayçenko'dan öğrenmişlerdir (Griçenko. – O. P.). Onları arkada bırakıp bütün çabalarımı Lviv kürsüsüne ulaşmak için kullanmamı rica ettiler. Bildiğiniz gibi daha önceden de kendime bir yer bulamıyordum, fakat o mektup bana ulaştığında bu konuda daha aktif şekilde ilerlemeye karar verdim. Artık Lviv kürsüsünün beni değil de benim onu bulmaya çalıştığımı anlaşıldığında, Dr. Koniskiy ve Dr. Barvinskiy bana öyle şartlar koydular ki o kürsüye ait bütün iddialarımdan vazgeçmek zorunda kaldım. Herhangi bir müzakereyi sürdürme çalışması ne kendime ne bilime saygı duymamak anlamına gelmekteydi. Feragatım bana mektup yazarları etkiledi. Şimdi ise Moskova'da Slav kürsüsünde

¹⁸ A. Yu. Krımskiy, *Rozviski, Statti ta Zamitki*, I-XXVIII, s. 364.

kalmadığım zamanlarda bile Doğu bilimine geçiş yapmam, o kötü etkiyi daha da fenalaştırdı. Bütün Çernigivlilerin arasında bana en iyi davranan Çayçenko'nun mektuplarından bile o hoşnutsuzluğu seziyorum. Bu nedenle uzun zamandır size yazmaktan da korkuyordum: Eğer siz de beni yargılasaydınız kendimi dünyada en mutsuz bir insan olarak hissedecektim. Son mektubunuzdan görüyorum ki beni yargılamadınız ve bu umutlar beni avutuyor. Ama sizi yüz yüze görmek, sesinizi duymak, umut veren sözünüzü dinlemek ve sonrasında da enerjik şekilde çalışmak isterdim.

Kıymetli Pavlo Jitetskiy! Sizi şerefimle temin ederim ki değerli Çernigivliler ne isterlerse düşünsünler, ama kariyer umurumda değil. Doğu'yu seviyorsam bunda ne suçum var? Doğu bilimi uzmanlığım Ukraynaca incelemelerime engel olmayacak ki, inanın buna"¹⁹.

Beyrut'tan geri döndükten sonra Avrupa'da derslere ayırdığı ikinci yılını da orada geçirmeye karar veren Agafangel Krımskiy yine bir çözüm bulmak zorunda kalmıştır: Lazarev Enstitüsü'nde Arabistik kürsüsünde görev almak için tezini hazırlamak, yani bitirmek gerekiyordu.

T. N. Granovskiy'in öğrencisi, enstitü başkanı ve dünya tarihçisi Georgiy İlliç Kananov (1834-1897), iyi bir bürokrattı ve Krımskiy'in Slavistik'i bırakıp kendini tamamen Arabistik'e adanması için üstelemiştir. Tezini ise St. Petersburg'da Baron von Rozen danışmanlığında savunmuş olmalıydı.

Doğal olarak bu Agafangel Krımskiy'in hoşuna gitmemiş, ancak müdürünün kararına itaat etmek zorunda kalmıştır.

Ancak 1897 yılında Kananov bu dünyadan ayrılmıştır. Onun vârisi, Moskova Üniversitesi'nde İranist ve halk bilim profesörü Vsevolod Miller'dir (1897-1911). Agafangel Krımskiy'in daha sonradan o bilim adamının ölüm ilanında yazdığı gibi, kendisi çok kötü bir yöneticiydi ve hiç disiplinli değildi. 1911'de İmparatorluk Bilimler Akademisi'ne seçilmesi, onun için bir kurtuluş olmuştur. Çünkü yakında zaten müdürlük görevinden azledilecekti.

Miller, geniş profilli bir bilim adamıydı ve Agafangel Krımskiy bilim alanında onu kendisi için gerekli bir hoca olarak görmüştür. Bunun dışında tüm Miller ailesi, yani karısı ve üç oğlu, Agafangel Krımskiy'i kendi ailesine alıp kendilerinden bilmiştir. Agafangel, onu "Andriy Lagovskiy" adlı romanındaki General Schmidt'in ailesine benzetmiştir. Hayat devam ediyordu... 1901'de Agafangel Krımskiy, Arap filolojisi Profesörü ve 1903'te Müslüman Doğu Tarihi Profesörü olmuştur. Fakat tezi bitmemiştir. 23 Ocak 1904 tarihinde Krımskiy'in Vsevolod Miller'e yazdığı mektubunda anlatılan çok ilginç olaylarla onun kendi yaratıcılığını nasıl değerlendirdiği görülmüştür (O. Pritsak'ın çevirisiyle):

"Zvenigorodka'da daha uzun zaman kalacağımı planlamadığımdan, tez için gerekli kitapları yanıma almadım ve yazmayı bıraktım. Topladığım kitapların bir kısmını bitirince durakladım. İtiraf etmeliyim ki, bunu katıksız haz duyarak yaptım. Çünkü tezimi çok uzun zamandır yazıyordum: Bu, Boris Miller'in yani mektubu alacak kişinin oğluyla kavga ettiğim yılda ve birkaç aydır hiçbir insan yüzü görmediğim süreçtedir. Bu nedenle şimdi tezime hiçbir merakım yoktur. Bütün tez işleri, sadece kaotik yazısına bilimsel görüşler ve düzgünlük katmasından ve daha zor olarak atıflarda bulunduğum çoğu Arapça 'boşlukları' için kesin ve iyi çeviri yapmaktan ibaret kalmıştır. Belli ki o işlerde de benim ilgimi çekecek şeyler vardır, fakat sadece teknik bakımdandır: Büyük kaotik bir parçadan, okunabilir sayfalar ortaya çıkmasını seyretmek çok hoştur. Ancak bütün bu işler çok sıkıcıdır: Bu artık stilistiktir, inceleme değildir. Sizin gönlünüzü almak için tezimi bu yılın sonuna kadar

¹⁹ A. Yu. Krımskiy, *Nvori v Pyati Tomah*, Cilt: 5/1, s. 253.

bitireyim. Ama bu doğrultuda daha enteresan diğer projelerle ilgilenmek için onu seve seve iki yıl daha uzatırdım.

Baron von Rozen'in tezimi en hızlı şekilde sunmam gerektiğinde ısrar ettiğini yazıyorsunuz. Bu işi hem Minorskiy hem de Halatov'a ilettiğine dair bana da yazdı. İçimde kibirlerimi 'uyandırmak' için akademik karakterde bir çalışma sonunda yayımlamam gerektiğini ilave ediyorsunuz. Ayrıca fikir birliğiyle, yakın gelecekte Akademi'ye gireceğimi tahmin ediyorsunuz... Eh, değerli Vsevolod Miller! Kibir temelime dayanarak şerefimle temin ediyorum ki beni uzağa sürüp bir daha getirmeyeceksiniz: Bende kibir yoktur. Bir zamanlar var olsa da içimden onun köklerini tamamen sıyırdım. En fazla olumlu tenkitlerden 'vahşi' bir mutluluk duygusunu hissediyorum. Ama tam olarak zaman kaybetmediğimi gösterdikleri için övgü dolu tenkitler, okunduktan biraz sonra beni ayıp ve yorgunluk duygularına sevk ediyor: Hem kendim hem de insanlar karşısında yabancı bir düşüncenin kölesi gibi kendini hissediyorsun ve bu canını sıkıyor.

Akademi dikkatimi çekmiyor: Onu hayal etmeye ve bu hayal için çalışmaya muktedir değilim. Şiddetli biçimde çalışmayı sürdürmek için iç dürtüleri de büyük ihtimalle onaylamazsınız, ama onları saymaya cesaret ederim. İşte, zevk almak (Bu nedenle tenkitler hoş olabilir ve kendin için çalışıyorsun, ama bu, çalışmanın diğer haz ve faydalar için de yapıldığını göstermektedir) ya da kendi içinde bağımlılık hissini bastırmak ve dünya görüşünü genişletip dünyevi fikir hayatıyla karşılaştırınca küçücük kalan kendi kederlerini, dargınlıklarını filan unutmak için bununla uğraşıyorum. Bu ikinci dürtü ise daha çok çaba göstererek çalışmamı sağladı. Bir düşüncenin irademe karşı çıkmaması için uyku kaçırmaya gayret ettiğim en yoğun çalışma dönemim, 1895-1896 ve 1902 yıllarına ve sonuç olarak da son üç aya, yani Ekim, Kasım ve Aralık aylarına denk gelmiştir.

1902 yılında benden istediğiniz sonuçları verdim: Bütün tezin temeli o zaman benim tarafımdan atıldı, ama fikirlerimle en geniş şekilde ufukları tutmaya çalışarak, aynı anda iki tarafa sıçradığımdan ötürü bu işi bitiremedim. Ben ya eski Hristiyan edebiyatıyla ilgilendim ve Süryani Efrem, Abba İsaiah, Tertullianus vb. azizlerle uğraştım ya da kendi bilgimin "Grundriss"ı yani esası olarak merak ettiğim "Sami dilleri ve halkları" konusunu inceliyordum. Aynı zamanda "İslam Tarihi" ve "Arap Tarihi" esaslarını da işlediğimde yeniden ya Küçük Rusya (Malorus) Filolojisi'ne ya da İngiliz Edebiyatı'na filan atılıyordum. Hatta bazen bir fen konusundan sosyal hayat konusuna bir anda geçiyordum ve şehirlilerin duygularını merak ediyordum. Bütün o işlerimin arasında kendi bağıllığının hakaret duygusu, yavaş yavaş sakinleşip kalbimin sızlaması biraz duruluyordu. Ama büyük ihtimalle ömrümün sonuna kadar birisine bağlanacağıma ve sonra da bundan ayrılıp ilgi alanı yelpazeme dalmış bulunacağıma göre daha önce tasvir ettiğim böyle faaliyet türlerinin benim için ölüme kadar öncülük alacağı besbellidir. Belki tezim de öyle bir dönemde yazılacaktır. (Bu artık benim dördüncü dönemimdir!) Fakat düzeltilmemiş olanlar ise daha sakin zamanlara bırakılmış son düzeltmeleri beklerken çoğu diğer yazılarımla birlikte ayrı raflarda toplanacaktır. Ben açık yürekliliğimle sahne arkasını ya da işlerimin astarını anlattım. Onlar bilgeliğe kadar, hatta utangaç olmayayım da namuslu bilgeliğe kadar bile ilerlemektedir. Bende tanıdık dairesi hiç geniş değil de, ama günün uzunluğu nedeniyle bir fen alanından diğerine atılmalarımla birlikte her alanın payına yeterli sayıda çalışmalarım kalmaktadır. Benim görevim hakkında işlerimin hiç de şarlatanca olmadığı düşüncesinde bulunup bunu kesin olarak da söyleyebilirim. Ancak Akademi'ye doğru giden o kariyer, bir hoca ve bir enstitü müdürü olarak benim için istediğiniz o kariyer, çok arzulanmış gibi görünse de ben yapabileceğimi zannetmiyorum.

Sağlığımın çok tükenmiş olduğu ve uzun ömür yaşamama izin vermeyeceği bakımından daha hayattayken tez bitirme yerine, biriktirdiğim monografilerimin (hep

düzeltilmiş *İstiroya arabaskoyi literaturı* “Arap Edebiyatı Tarihi”, *İstoriya perskoyi literaturı* “Fars Edebiyatı Tarihi” vb. yayınlamasının daha faydalı olacağını düşünüyorum...

Bu arada tez konusunda da sakin olun; benim acele etmemi istediniz ve bunu yaparım (şimdiki erteleme benim suçum değil). Ama sadece hoşunuza gitmesi ve benim adıma utanç duymamanız için bunu yaparım. Sizin tahmin ettiğiniz ve iltifat ettiğiniz gelecekteki parlak kariyerim konusunda sizi hayal kırıklığına uğratmak, yani hak etmediğim iltifatlarınızı reddetmek zorunda kalırım. Eğer öğrenciniz bir zamanlar size bir hoşnutluk verdi ise de çok az ihtimali olmayan farklı resmî bilimsel diplomalara ve gösterilmiş saygıya pek yakında ulaşması mümkün olmayacağını belirtmek isterim. Ama onun, yani öğrencinizin kısa süreli bir hayat beklentisi varken, böyle şeylere ulaşma arzusu bile imkânsız. Tecrübe gösteriyor ki tezimi hazırlamam için acele eden Baron von Rozen kendi tezini 18 yıl erteleyerek yazmıştır. Mednikov da aynı süre boyunca yüksek lisans tezini yazmıştır. Kokovtsev ise 13 yıl tezini ertelemiş, hatta bana yazdığı mektubundan yazmaya henüz başlamadığını anladım. Baron von Rozen tezim için acele ediyorsa da *İstoriya Musulmanstva* “Müslümanlık Tarihi” gibi “akademik olmayan” yayınlarımı da değerlendiriyordu ve kendi dinleyicilerine tavsiye ediyordu. Ayrıca şu Bilimler Akademisi, gerektiğinde beni hatırlar: Slav dilleri bölümünde resmî olarak çalışanlara verilmesi gerekli olan görevler bana zaten iki kez verildi. Şüphesiz ki beni daha çok hatırlarmış. Şimdi Slavistik dışında da semitolojinin bulunmasını gerektiren Akademi'nin yeni görevleri Jitetskiy ile birlikte benim üzerimde bulunuyor. Bilimle ilgilenen geniş halk kitlesi önünde çalışmalarımı sadece enstitünün ününü destekleyeceğim için değil, aynı zamanda onu azaltmayacağım için benden hiç utanmamalısınız”.²⁰

V

Yukarıda da yazıldığı gibi Agafangel Krımskiy henüz 1889'da Ukrayna milletine bağlılığı meselesini tamamen çözmüştür. Fakat hiçbir zaman atalarının memleketi olan Krım'dan utanmamıştır. 1930 yılında Krım Tatar edebiyatına dair biricik çalışmasında şunu yazmıştır:

“178.000 kişiden daha az sayıdaki halk tarafından yaratılan yeni Krım Tatar edebiyatı tarihi bütünüyle gözlerimin önüne serilmiştir. 1889 yılından, yani Moskova'daki Lazarev Doğu Dilleri Enstitüsü'ne girdiği zamanlarından beri büyülenmiş bir şekilde onu takip etmeye başladım. Vaktiyle Krım yazılı edebiyatının babası İsmail Gaspıralı ve onun yoldaşları ile tanışmış oldum. Sonra da Krım edebiyatının başlıca üyeleriyle tanışıklığımı sürdürerek çok büyük sempati ile onları destekledim. Bu nedenle karaladığım bu yoğunlaştırılmış tarihî deneme içinde uzak durduğum sübjektivizme izin vermediğime ve hiçbir şey kaçırmadan değerlendirdiğime inanmak isterim”²¹.

İsmail Gaspıralı (1851-1914), bütün yaratıcı hayatı boyunca hem Krım Tatarlarının hem de imparatorluğun bütün Türk ve Müslüman halklarının uyandırıcısı, aydınlatıcısı ve reformcusu olarak çalışmıştır. Krım Hanlığı'nın yıkılışından tam yüz yıl sonra, 1883'te meşhur iki dilli (Tatarca-Rusça) “Tercüman-Perevodçik” adlı gazetesini kurup ölümüne kadar yayınlamıştır. Agafangel Krımskiy, İslam halklarının kaderi ve gelişimleriyle ilgilenmiştir. *Musulmanstvo i Yogo Buduçnist* “Müslümanlık ve Geleceği”²² adlı çalışmasında bir kaynağı detaylı şekilde tasvir etmiştir: “Rusya Türkleri karakteristiği hakkında söz edildiğinde genellikle önemli Tatar yayın organından, yani “Tercüman” adlı Bahçesaray günlüğünden ve diğer Tatar yurtseverlerinin yazılarından belgeleri vermek gerekir”.

²⁰ A. Yu. Krımskiy, *Nvori v Pyati Tomah*, Cilt: 5/1, s. 379.

²¹ *Studiya z Krımu*, I-IX, Kiyiv 1930, s. 165-198, 190.

²² A. Yu. Krımskiy, *Musulmanstvo ta Yogo Buduçnist*, Lviv 1904.

Başka bir bakış açısıyla Gaspıralı, “Tercüman”da Türk taassubu ya da Rusya Müslümanlarının okullarındaki reform sıkıntısı ile ilgili Agafangel Krımskiy’in düşüncelerini çevirip yayınlamıştır. Bu nedenle Agafangel Krımskiy’in *İstoriya Turtsii* “Türkiye Tarihi” adlı eserinin tanıtım yazısı dolayısıyla o Tatar yayın organında, ilginç ve özel bir kaynakça ile birlikte bizim bilim adamımızın biyografisinin de çıkması pek şaşırtıcı değildir²³. Agafangel Krımskiy, *Studiyi z Krımu* “Kırım’dan Araştırmalar” eserinde kendi milletine bağlılığını, Gaspıralı’nın bağlılığı ile ilginç bir şekilde karşılaştırmıştır. 1881 yılında Gaspıralı kim olduğunu Rus okuyuculara şu sözlerle açıklamıştır: “Ben Rusyalıyım (*Russkiy*), aynı zamanda Müslümanlığımı ve Tatarlığımı koruyorum”. Agafangel Krımskiy, bu sözlerle şunu da ilave etmiştir: “Benimle, yani bilinçli bir Ukraynalıyla sohbet ettiğinde Gaspıralı kendini asla bir “Rusyalı (*Russkiy*)” olarak adlandırmadı”²⁴.

Agafangel Krımskiy, sık sık Kırım’ı, özellikle Yalta ve Bahçesaray şehirlerini ziyaret etmiştir. Gaspıralı’nın asistanı ve Arap ve Rus dilleri öğretmeni İsmayil Lemanov ile Bahçesaray’daki okul Zencirli Medrese’de bir hadise yaşamıştır. A. Krımskiy bunu şu şekilde anlatıyor:

“1905 ilkbaharında Lemanov’la birlikte Zencirli’ye gittiğimizi hatırlıyorum ve o softalarla, yani medrese öğrencileri ile ya da kendisiyle Rusça ve Tatarca konuşmamamı ve sadece becerebildiğim kadar klasik Arapça kullanmamı kurnazca rica etti. Neticede şu çıktı ki hiçbir softa Arapça sorularına gramatikal bir cevap veremedi: Sadece Arapça basit cümleleri kurmaya çalıştılar, ama bunda da pek becerikli değillerdi. Bu arada ben Lemanov’la softalar yanında Arapça bilimsel sohbetleri sürdürüp bununla ilgili fikirlerimizi paylaşıyorduk. Lemanov bu durumdan çok memnundu: “Bizim klerikaller (ruhban mensupları) bilsinler ki gâvurlar bile Kur’an’ın kutsal dilini onlardan daha iyi bilirler. Neden acaba? O eski Orta Çağ yöntemlerinden değil de yeni Avrupa yöntemlerinden ötürü...”²⁵.

Agafangel Krımskiy, Akademi’imizde çalıştığı zaman, yani Kiev’e taşındıktan sonra Tatar kültürü üyelerine pek yakındı. Onun yakın iş arkadaşı olan Orta Çağ tarihçisi Osman Akçokraklı (1879-1937?), Agafangel Krımskiy’in motivasyonu bizim Bogdan’ın yakın arkadaşı olan Tugay Bey’in eniştesi Can Muhammed tarafından yazılan ve 1648’deki Bogdan Hmelniçkiy’in seferleri hakkındaki manzumelerini Ukraynaca olarak yayınlamıştır. (*Tatarska poema Can-Muhamedova. Pro pohid İsyam-Gireya II spilno z Bogdanom Hmelniçkim na Polşu 1648-49 rr.*²⁶ “Can Muhammedov’un Bogdan Hmelniçkiy ile II. İslam Giray’ın 1648-1649 Yıllarındaki Polonya Seferi Üzerine Tatar Manzumesi”)²⁷. Agafangel Krımskiy’in memnuniyetle iletişim kurduğu diğer Kırımlı bilim adamı ise Türkolog-filolog, şair ve Bakü Üniversitesi Türkoloji profesörü Bekir Çobanzâde’dir (1893-1937)²⁸.

Agafangel Krımskiy’in Kırım arkadaşları arasında önde gelen devrimci şair Abdullah Lâtif-zâde (1890-1938) de yer almıştır. Krımskiy onunla memnuniyetle Kırım Tatar estetik edebiyatının genel sorunlarını da tartışmışlardır. Bunun hakkında Agafangel Krımskiy şöyle yazmıştır: “Lâtif-zâde ile konuşmamız sırasında bir Tatar şairinden bahsettiğimi hatırlıyorum: “O, kendi lirik eserlerine kamuoyunun hissiyatını da katıyor”. Lâtif-zâde ise bunu şu sözlerle kesmişti: “Ben ise tam tersini yapıyorum: Kamuoyunun temalarına lirizm getiriyorum”²⁹. Diğer yazısında ise Agafangel Krımskiy, Lâtif-zâde hakkında şöyle

²³ *Tercüman. Pervodçik*, 30, 1904; 28, 1905; 204, 1915.

²⁴ *Studiyi z Krımu*, I-IX, Kiyiv 1930, s. 172, 2. dipnot.

²⁵ *Studiyi z Krımu*, I-IX, Kiyiv 1930, s. 175.

²⁶ *Shidny Svit*, 12, 1930, s. 163-170.

²⁷ Yeni baskısı: *Shidny Svit*, Sayı: 1, 1993, s. 134-139.

²⁸ Çobanzâde hakkında bak. *Bibliografiçeskiy Slovar’ Sovetskih Vostokovedov*, Moskova 1975, s. 601.

²⁹ *Studiyi z Krımu*, I-IX, Kiyiv 1930, s. 183.

yazmıştır: “Lâtif-zâde tarafından o Tatar şiirinin karakteristiği ve tevazusuyla, tabii ki kendini de dışlamadan, aksine içine dâhil ederek anlattıklarını duymak zorunda kaldım: “Bütün nazmımız çok pratik ve faydacıdır. Bizim şiirlerimiz sosyo-politik fikirler içeren antlaşmalar gibidir”. Agafangel Krımskiy şunu da ekledi: “Buna dikkatiniz adilce ve sadece Krımçaklara değil, geçmiş Rusya’nın bütün diğer Türklerine de temas etmektedir”³⁰.

Agafangel Krımskiy, Krım Tatarlarından da sadık öğrencilere sahipti. Yalta’daki Doğu Müzesi’nin müdürü, İslamist ve tarihçi Yakub Kemal, A. Krımskiy’in en sevdiği disiplinlerden biri olan Sufizm’i yani İslam mistisizmini incelemiştir. Agafangel Krımskiy, onun tarafından keşfedilen *Arabskiy sufıyskiy rukopis XIII st., v Krımu znaydeniy, i çı ne v Krımu y pisaniy* “Krım’da Bulunmuş ve Belki de Yazılmış Olan “XIII. Yüzyıla Ait Arap Sufi Yazması” hakkında bilgi sunmuştur³¹. 1940’ta Agafangel Krımskiy’in dediği gibi Kemal’in daktilo edilmiş *Dokumentalna istoriya tsehiv v Krımskim Hanstvi* “Krım Hanlığı Çevresinin Mevsuk Tarihi” adlı eseri 1931’de basılmadan tamamen yok edilmiştir. Fakat Agafangel Krımskiy’in gönülden değer verdiği ve gelişim sürecindeki bu genç Krım Tatar kültürünün filizlenmesinin istikbali yoktu... Trajedik 1934-1936 yılları gelmiş ve bu Tatar kültürünün çoğu üyesi sırayla yok edilmiştir...

VI

Agafangel Krımskiy’in Doğu dilleri hocası Vsevolod Miller’a yazdığı mektubunu yukarıda alıntıladım. Bu mektupta Krımskiy’in Rusya İmparatorluğu Bilimler Akademisi’ndeki kariyerle hiç ilgilenmediği besbellidir. Kendi memleketinin entelektüel çoraklığına sebep olmamak üzere, I. Petro zamanından beri imparatorluk başkentini kalabalıklaştıran Ukrayna bilim adamları ve itirafçıların sayısını arttırmak istemediği apaçıktır.

Fakat 1918’de Ukrayna Bilimler Akademisi’nde (*Ukrayinska Akademiya Nauk*) eksiksiz şekilde Ukrayna bilimini oluşturmak üzere, aynı zamanda hocası Dragomanov’un hayalini gerçekleştirme fırsatı ortaya çıkmıştır.

Anlaşılan, Agafangel Krımskiy hiçbir uyarı olmadan bu büyük ideale tamamen bağlanmıştır.

Mihaylo Dragomanov (1841-1895), Çarlık İmparatorluğu’nda ve muhacerette anayasal düzen (meşrutiyet) ve liberalizm teorisyeni olarak hak edilmiş bir şöhret kazanmıştır. Ama kendisi Ukrayna entelektüel tarihi sürecinde de önemli bir yer tutmuştur. Onun Kiev Üniversitesi’ndeki iş arkadaşı Volodimir Antonoviç, siyaset dışındaki Ukraynofilizm ve Hlopomanizmin (XIX. yüzyılda Dinyeper’in batısında başlayan Katolik ve Leh asıllı zengin ailelere mensup gençlerin, yerli köylülere yaklaşmayı amaçlayan Ukraynofilist hareketi) bir yayıcısıydı. Dragomanov ise Ukrayna’da her bir Ukrayna (Ukraynofil değil!) hareketinin siyasi olduğunu ve bu nedenle her bir siyasi harekete de Ukrayna milliyeti rengi verildiğini ortaya koymuştur³². Onun dışında Dragomanov, Ukraynalılığın sadece Avrupa tipindeki kendi yüksek kültürünü yaratabildiği zamanlarda bir anlam taşıdığını vurgulamıştır. Ona göre Ukraynalı yazarlar etnografizmi bilim adamlarına bırakmalı ve bunun yerine, dünya edebiyatına ait eserlere bakış açıları üzerinde eğitim almalıdırlar. Batı dillerini bilmeyenler ise Rusçayı Avrupa’ya bir “pencere” olarak kullanabilirler.

³⁰ *Studiya z Krımu*, I-IX, Kiyiv 1930, s. 188.

³¹ *Shidny Svit*, Sayı: 12, 1930, s. 159-164.

³² Yu. Ohrimoviç, *Rozvitok Natsionalno-Politiçnoyi Dumki (Vid Poçatku XIX Stolittya do Mihayla Dragomanova)*, Lviv-Kiyiv 1922, s. 88-118; Ye. Pızyur, *Listu fo priyateliv*, 162-166, New York 1966, s. 1-11.

Sadece 1876 yılından sonra Dragomanov'un eserleri beklenmedik biçimde Ukraynalı okuyuculara ulaşmıştır. Fakat Dragomanov, Galiçya'daki Avusturya anayasal düzeni sayesinde onun teorilerini hayata geçiren öğrencileri bulmuştur. Onların arasında Agafangel Krımskiy'nin yakın arkadaşı İvan Franko ve mazbut Galiçyalı Mihaylo Gruşevskiy en fazla meşgul olmuşlardır. İkisi de 1893'te, Ukrayna'da ilk resmî olmayan akademik kurumu, yani Lviv'deki Şevçenko Bilimsel Topluluğu'nu kurmuşlardır.

1904 baharı zamanında profesör olarak çalıştıkları Moskova'da iki Ukraynalı *dragomancı* buluşmuşlardır. İkisi de kendi alanlarında öncüydü. Birisi çok yönlü filolog, Şarkiyatçı ve Slavist Agafangel Krımskiy, diğeri ise Volodimir Vernadskiy (1863-1945), evrensel doğa bilimcisi ve biyocoğrafya ve kimya öncüsü³³. Onlar birbirlerine mükemmel şekilde uyum sağladığından ömürleri boyunca arkadaş kalmışlardır. Volodimir Vernadskiy yaşça daha büyüktü ve artık 1912'de St. Petersburg'daki İmparatorluk Bilimler Akademisi'nin bir üyesiydi.

Biri Kiev'de biri Kamyanets-Podolskiy'de iki yeni Ukrayna üniversitesi kuran Hetman Pavlo Skoropadskiy, Haziran 1918'de Kiev'de Ukrayna Bilimler Akademisi'nin kurulması için bir yasa tasarısı oluşturmak üzere özel bir komisyon kurulmasını emretmiştir. Akademisyen Volodimir Vernadskiy komisyon başkanı olarak atanmıştır. O da ilk adımda Agafangel Krımskiy'i komisyonun bir üyesi olmaya davet etmiştir. Komisyonun 9 Temmuz ila 17 Eylül arasında hazırladığı yasa tasarısı, Bakanlar Kurulu tarafından hemen kabul edilmiş ve hetman tarafından da onaylanmıştır³⁴. Komisyonun çalışmaları, diğer belgeler ve onların yanı sıra, yeni kurulmuş Akademi'nin "tüzük"ü tam bir cilt tutmuştur³⁵. Çünkü bu Akademi'mizin ilk tüzüğü ve o onun kurucularının, yani iki dragomancı (*dragomanovets*) dostu Vernadskiy ve Krımskiy'in görüşlerini açıkça yansıtmıştır. Hatta kendimce önemli bir kısmını alıntılama izin verin:

"2. Kiev'deki Ukrayna Bilimler Akademisi:

a) Bilimsel disiplinlerin genişletilmesi, derinleştirilmesi ve yayılmasına çabalamakta, aynı zamanda, insanoğlunun faydası için onları yeni keşiflerle zenginleştirme görevinde bulunmaktadır;

b) Ukrayna'da bilimsel çalışmaların organize edilmesi ve birleştirilmesine yardımcı olmakta ve bütün insanlık bilgi mirasçıları için araştırma enstitülerinin kurulmasını desteklemektedir;

c) Ukrayna ulus kültürü aracılığıyla, Ukrayna dilini bir taşıyıcı olarak tanıyan; ülkenin en yüksek bilimsel ve ulusal kurumu olan Akademi, genel bilimsel görevler dışında Ukrayna çağdaş ve geçmiş tarihini, yurdunu ve halkını inceleme amacını gütmektedir"³⁶.

14 Kasım 1918 tarihli Hetman³⁷ emriyle devamlı şekilde istihdam edilme hakkını kazanmış ilk 12 akademisyen, her üç daire için dörder kişi halinde göreve başlamıştır. Hetman Pavlo Skoropadskiy, Akademi'nin ilk başkanı olarak akademisyen Volodimir Vernadskiy'i belirlemiştir. Vernadskiy ise iş arkadaşlarına sekreter olarak bizzat Agafangel Krımskiy'i seçme tavsiyesinde bulunmuştur. Sonuçta 14 Kasım 1918 tarihinde bu karar gizli seçim sürecinde oybirliğiyle onaylanmıştır³⁸.

³³ V. Sarbey, "Perşiy Neodminny Sekretar Ukrayinskoyi Akademiyi Nauk", *Visnik Akademiyi Nauk URSR*, 1, Kiyiv 1971, s. 83.

³⁴ D. Doroşenko, "Ukrayinska Getmanska Derjava 1918 roku", *İstoriya Ukrayini 1917-1923 rr.*, Cilt: 2, Ujgorod 1930, s. 361-362.

³⁵ Bak. *Zbirnik Prats' Komisiyi dlya Viroblennya Zakonoproektu pro Zasnuvannya Ukrayinskoyi Akademiyi Nauk u Kiyevi*, IV, Kiyiv 1919, s. 136.

³⁶ D. Doroşenko, a.g.m., 362-363.

³⁷ Hetman, Orta ve Doğu Avrupa'da kullanılan, tarihsel olarak askeri komutanlara verilen siyasi ünvanıdır. (ç.n.)

³⁸ A. E. Krımskiy, *Avtobiografiya Akademika Agatangela Efimoviça Krımskogo*, Kiev 1941, s. 6.

Doğumunun 120. Yılında Agafangel Krımskiy

Büyük bilim adamı ve akademisyen V. Vernadskiy; Petro Struve ve onun gibi bütün İmparatorluk içinde ‘nadide’ sayılan, yüksek Rus kültürünün diğer ideologlarına karşı çıkmış ve Ukrayna yüksek kültürünün bağımsızlığı fikrinden hiçbir zaman vazgeçmemiştir. O, doğumunun 70. yılı kutlanan Agafangel Krımskiy adına düzenlenen Akademi’nin toplantısına, kendisine hitaben bir mektup göndermiştir: “Değerli dostum, hayatımın özetini çıkarırken gözlerimin önüne buluşmalarımız geliyor. Genel olarak tek bir sonuç vardır: Çocukluğumdan itibaren babam tarafından bana verilen tek şey, Ukrayna’ya ve ana diline ait yürüttüğüm bilimsel ve yaratıcı çalışma ve özgür kültürel faaliyetlerdir. Daldığım düşüncelerden çıkarsak, bana hoş gelen şey, iki alanda da en aktif biçimde ve bir dereceye kadar başrolü de almamdır. Bu yolların ikisinde de hep yanınızda yürüdüm. Hem benim için hem de sizin için de bilimsel çalışma her şeydir... ve bu ilk sırada yer alır. Fakat Ukrayna halkının ana dili kültürü ve Dragomanovların fikri, onların bilimsel yaratıcılığı ve tarihin kritik bir anında bu dille düşünce yürütmesi bizi buluşturdu. Biz sizinle, Ukrayna bilimsel çalışmalar tarihinin kritik bir anında doğru bir yolu, yani sizinle ortak işimizi seçtik...”³⁹.

VII

Agafangel Krımskiy’in sanat hayatı iki döneme ayrılabilir: En uzun olan (29 yıl) Moskova (1889-1918) ve daha kısa olan (23 yıl) Kiev (1918-1941) dönemleri...

Bütün Kiev dönemi bizim Akademi’ye bağlıdır. O, 1928 yılına kadar sekreter olarak yönetici görevlerini gerçekleştirmiş ve 1929’a kadar temel bölümün, yani tarih-filoloji bölümünün başkanı olarak çalışmıştır.

İlk yılları çok zordu. Makamlar birkaç ayda bir değişmiş ve sık sık Ukrayna yüksek biliminin esasına düşmanlar bulunduğu için fiziksel kurumun varlığını da korumak gerekiyordu. O zamanın şahidi olan tarih profesörü Nataliya Polonska-Vasilenko şunu yazmıştır: “Akademi’nin maddi durumu çok kötüydü. Hiçbir makam onun normal bir şekilde çalışma imkanlarını sağlamamıştır: Hatta Akademi’nin üyelerinin açlıktan ölmemesi için gereken asgari yaşam şartlarını bile. Krımskiy ise arada her türlü “tabii” ihtiyaçlara ulaşmıştır: Ya bir kıyafet ya patates ya da belli bir süre için devlet tarafından verilen gıda maddeleri payı (*payok*). Akademi üyelerine ekme biçme imkânı bulunan toprak ve kış için kendilerine ormandan odun kesme izni verilmiş... Akademi için ayarlanan bina, V. Volodimirska Sokağı, No. 54 adresinde bulunan, geçmişte Levaşova’ya ait bir pansiyondu. Binanın içinde ısıtma yoktu, hatta mürekkepler donuyordu ve onların üzerine sıcak nefes üfleyerek ısıtmak gerekiyordu. Fakat orada, o kış odalarında yıpranmış trençkotlarla oturan, soğuktan patlamış ve donmuş ellerle Ukrayna bilimin “aç” tutkunları toplanmıştır: Onlar Ukrayna sevgisiyle ısınmış ve Ukrayna bilimlerinin gelişmesi için planlar kurmuşlardır... Kâğıtlar bile yokken takvim yapraklarının arka sayfalarına, eski tiyatro afişlerine, su ile ıslatılmış ve yumuşatılmış kalemlerin mürekkepleriyle kendi eserlerini yazmışlardır...”⁴⁰. Bir öncü olarak bir tutkun, akademisyen ve Akademi Genel Sekreteri Agafangel Krımskiy, daktilo edilmiş metinleri bastırmak için yayınevlerine, özellikle Peçerska Lavra Yayınevi’ne bakan askerleri türlü türlü yollarla ikna etmiştir: Bu şekilde bilim için *Materialı dlya istoriyi knijnoyi spravi na Vkrayini v XVI-XVIII st.* “XVI.-XVIII. Yüzyıllarda Ukrayna’da Yayıncılık Tarihi Üzerine Materyaller” gibi çok değerli çalışmaları kurtarmayı becermiştir. Agafangel Krımskiy, Çernigiv’den yetenekli bir tarihçi ve etnograf Mikola Levçenko’yu (1900-1934) kendine asistan olarak almıştır. Nitekim kısa bir süre sonra M. Levçenko, Ukrayna Bilimler Akademisi yayınevinde müdür ve akademisyenin özel sekreteri olmuştur.

³⁹ V. Sarbey, a.g.m., s. 96.

⁴⁰ N. Polonska-Vasilenko, “Agatangel Krımskiy”, *Ukrayina*, 2, Paris 1949, s. 122.

Onların arasında çok yakın arkadaşlık bağları kurulmuş ve evli olmayan Krımskiy onu evlat edinmiştir.

Herkes Kiev'deki kıtlığa ve soğuğa dayanamazdı. Başkan V. Vernadskiy öncelikle geçici olarak (1920-1921) Akmescit'teki Tavrida Üniversitesi'ne taşınmıştır, 1922'de ise Radyum Enstitüsü kurma imkânı bulduğu Petrograd'a, yani günümüzdeki St. Petersburg şehrinde devamlı statüyle geçmiştir. Onun halefi botanikçi Volodimir Lipskiy (1863-1937), 1922-1928 yıllarında başkan olarak çalışsa da "Akademi'yi yönetmesinde ne hırs ne arzu" sahibiydi⁴¹. İşte o yıllarda, 1928'e kadar bütün yük Agafangel Krımskiy'in üzerindedir ve bu nedenle Kiev'de bizim Akademi'ye şakayla karışık Ukraynalı değil, "Krımskiy=Kırımli" adı veriliyordu.

Anlaşılan, "Krımskiy=Kırımli" Akademi'de Doğu'ya en iyi bir şekilde sunulmalıdır. Bu yüzden Agafangel Krımskiy kendi "Doğu tarihi ve filolojisi kürsüsü ile ilgili dikkatlerinde" gelecek Ukrayna oryantalizminin görevleri ve hacmi üzerine bakışlarını paylaşmıştır. Çünkü Agafangel Krımskiy'in bakış açısı hâlâ aktüeldir. Bilimler Akademisi'nde bir ihtiyacı gündeme getirdiğine dair kendime birkaç alıntı için izin vereyim:

"İnsanlık tarihinin en büyük kısımlardan biri olarak Doğu tarihinin incelemesinde, kaçınılmaz genel bilimsel ihtiyaçlar dışında, en yüksek bilimsel enstitülerin Doğu kürsülerinin gerektirdiği gibi yoğun bir biçimde gelişmesi için Ukrayna'nın kendine özgü sebepleri vardır. Bilimler Akademisi'nde sadece bir veya iki tane değil de birçok Doğu kürsüsünün var olması istenirdi. Çağdaş Ukrayna'nın toprakları her çeşit oryantal halkların bir yaşam sürmesi veya asırlık yerleşimi için ideal bir yerdi. Bugünkü Ukrayna bilimi önünde planlı bir hazırlık ve çözüm gerektiren her çeşit sorun ve görev vardır. İranistik, Arabistik ve özellikle çok gerekli olan Türkoloji gibi üç bilim olmadan çok yönlü Ukrayna tarihi imkansızdır: Bunlar olmadan bizim Ukraynayistik'te kaçınılmaz olarak büyük kayıplar olacaktır.

Eski zamanlardan beri İran halklarının kolları bugünkü Güney Ukrayna'ya yayılmıştır: İskitler, Sarmatlar ve ardılları Alanlar... Bilindiği gibi *Dinyester*, *Dinyeper* ve *Don* gibi büyük nehirlerimizin adlandırılması da Osetli, yani İranidir. Ukrayna dilinin *sobaka* "köpek" gibi sıradan sözleri doğrudan Farsçadan alınmıştır.

(...) Artık Doğu biliminin diğer kolunu, Türkolojiiyi geliştirme ihtiyacı ortaya çıkmıştır... Hazarlar tarihi hiç kimse üzerine değil de elbette sadece Ukrayna Akademisi üzerine düşen bir yükür. Maalesef Hazarlar hakkında ilk büyük monografi, Profesör Krımskiy tarafından daha 50 yıl önce yazılmış ve hâlen bir elyazması olarak kalmıştır. O, bizim Akademi tarafından ilk sırada yayınlanmalıdır.

Ukrayna Akademisi dışında tarih-filoloji bölümünün Kiev Rusyası üzerindeki Peçenek ve Kuman etkilerini araştırma yükümlülüğü başka hiç kimse için daha geçerli değildir. Moğol öncesi döneminde Ukrayna ("*Staroruska*"=Eski Rus) diline giren ve örneğin *Slovo o Polku İgorevem* "İgor Alayı Destanı" veya Kiev dönemindeki *Litopis* (yıllık) adı verilen kroniklerden gelen bütün Türk leksikolojik unsurlarının hâlen tam keşfedilmediğini vurgulamak gerekir. Sonraki Moğol döneminden başlayarak Türk-Tatar etkileri Ukrayna'ya akın akın girerek özellikle Kazak Hetmanlığı⁴² döneminde geleneklerde, dilde ve halk edebiyatında izler bırakmıştır. Türk-Tatar halk edebiyatına dikkat etmeden Ukrayna halk edebiyatını düzgün bir şekilde incelemek mümkün olamaz.

(...) Sadece Türkologların elindeki ilk kaynaklardan alınan Türk-Tatar tarihinden yararlanmadan Ukrayna'nın Altın Ordu, Kırım ve (Ukrayna'ya veya bazı alanlarına egemen olan) Türkiye ile tarihî ilişkisini verimli bir şekilde aktarmak da imkânsızdır...

⁴¹ N. Polonska-Vasilenko, a.g.m., s. 122.

⁴² Kazak Hetmanlığı, Hetmanlık veya Viysko Zaporozke, 1649 ile 1775 yılları arası bugünkü Ukrayna'nın merkezi ve kuzeydoğusunda var olmuş bir Kazak devletidir. (ç.n.)

(...) Kuran'ın kutsal dili olan Arapça, Doğu'daki bütün Müslüman halkları için tarih yazımı da dâhil bir bilim aracıdır, hatta daha sıkça çeşitli iş ilişkilerinin ve kançılıyanın da bir aracıdır. Orta Çağ Avrupası'nın Latincesi gibidir... Bu nedenle her oryantalist, İranist veya Türkolog ya da başka biri olacaksa fark etmeksizin, aynı zamanda çok deneyimli bir Arabist olmak da zorundadır. Aksi takdirde çoğu tarihî kaynaklar ona kapalı kalacaktır... Daha sonradan kurulan ve sıracı üçüncü yerde duran Doğu kürsüsü *Hebraistik* (İbrani araştırmaları) de düşünülebilir. Çünkü herkes biliyor ki Ukrayna'nın (yani "büyük bir Yahudi yerleşim yurdunun") en yüksek bilimsel kurumunun Yahudi halkının tarihi, dili, dini ve yaşam tarzıyla ilgili bilimsel çalışmaların yapılmasında da yetki sahibi olmayı talep etme hakkı vardır...

Gördüğümüz gibi Ukrayna Bilimler Akademisi'nde çok uzun yıllar için her türlü kalıcı oryantalist görevleri vardır. Zamanla Ukrayna Bilimler Akademisi'nde sadece iki değil, birkaç Doğu bilimi kürsüsü kurmak gereğinden söz etmeye ihtiyaç bile yoktur: Örneğin St. Petersburg Akademisi'nde oryantalistlerin sayısı altı kişinin altına düşmüyor, hatta bazen artmış bile oluyor⁴³.

1918-1929 yılları Ukrayna bilimi için, özellikle beşerî ve sosyal bilimler için Altın Çağ olmuştur. O dönemde kitaplar sansürlü şekilde dünyaya gelmişlerdir. O yıllardaki Ukrayna Bilimler Akademisi'nin sistematik yayın kataloğu; çoğu farklı Ukraynistik bölümlerine ayrılmış 888 bibliyografik maddeden ve toplamda da 285 sayfadan oluşan bir kitaptır⁴⁴. "*Dozvolayetsya vipustiti v svit. Neodminnyy sekretar Akademiyi akademik Ag. Krımskiy*" (=Yayımları onaylanmıştır. Ünlü Akademi Sekreteri Profesör A. Krımskiy) diye mühürlü çalışmaların ise dünya çapındaki bilim adamlarının güvenini tamamen kazandığını ilave etmeye gerek yoktur. Agafangel Krımskiy'in ismi yüksek seviyeyi garanti etmektedir.

Aynı zamanda Agafangel Krımskiy, enstitünün geleceği ile ilgili fikirlerini de gerçekleştirmiştir. Burada başkanlık yaptığı bütün akademik filoloji kürsüsünün, Ukrayna Bilimsel Yazı Dili Enstitüsü'nün ve onunla ilgili de Ukrayna bilimi (diyalektik, imla, canlı dil ve Ukrayna dili tarihi) komisyonlarının yapısı üzerinde pek durmadan hemen geçeyim. Ama burada, Ukrayna'nın İslam ve Türk doğusunun kaşifi olan Krımskiy tarafından kurulan ve içi de hemen hacimli bir biçimde doldurulan Doğu bilimi kurumlarını özel olarak saymak istiyorum: İlk sırada "Arap-Fars Filolojisi Bölümü" (1930'a kadar altı yayın çıkarmıştır), "Türkoloji Komisyonu" (Bu da 1930'a kadar altı yayın çıkarmıştır, onların arasında ilginç olan *Studiyi z Krımu* "Kırım'dan Araştırmalar" derlemesi de yer almıştır) ve "Musevi (sonra: Yahudi) Tarihî-Arkeolojik Komisyonu" (1929'a kadar *Zbirnik prats* "İncelemeler Derlemesi" adlı eserinin iki cildi çıkmıştır).

Burada Agafangel Krımskiy'in Doğu ile ilgili edebiyat yaratıcılığını da hatırlamak gerekmektedir. Burada sadece profesyonel çeviriler de söz konusu değildir. Ukrayna söz sanatının aktif şekilde ilham edilmiş klasiklerinden biri olan A. Krımskiy, XIX. yüzyıl sonları ile XX. yüzyıl başlarında, kendisinin en yüksek gelişme zamanında, sadece klasik Arap ve Fars edebiyatları değil, bir dereceye kadar onların bütün kültürleri üzerine de çok yönlü bir bilgin örneği olmuştur. Bu nadir yetenek, Krımskiy'e iki poetik düşünce yapısında da paralel olarak ve uyumlu bir biçimde anlama ve yaratma imkânları vermiştir. Şair Agafangel Krımskiy'in *Palmove gillya* "Palmiye Dalları" adlı şiiri kendi tarzındaki bir türdür. Onun bazı şiirleri ve dizeleri, yukarıda söz edildiği gibi sadece estetik ya da filolojik çeviriler değildir. Bunlar "oryantal" ilhamla gelen, hatta yapısı bakımından Ukrayna lirik dehasının "oryantal" şekilde hissedilen incileridir. "Palmiye Dalları", dünya edebiyatında

⁴³ *Zapiski İstoriçnogo-filoloğičnogo Viddilu Ukrayinskoyi Akademiyi Nauk*, Cilt: 1, 1919, s. IX-XII.

⁴⁴ *Sistemtiçniy Katalog Vidan' Vseukrayinskoyi Akademiyi Nauk 1918-1929*, Haz. M. İvançenko ve Stepaşenko Ya. Kiyiv, 1930, 1969'da basımı yeniden haz. D. Ştoğrin, Shikago.

benzersiz bir türdür. Arap şiiri uzmanı ve öncüsü, Chicago'daki üniversite hocası Yaroslav Stetkeviç, "Palmye Dalları" şiirini farklı yönlerden inceledikten sonra şöyle bir sonuca varmıştır: Sadece Johann Wolfgang von Goethe'nin *West-Ostlicher Divan* "Doğu-Batı Divanı" adlı sanat eseri bu şiirle aynı kategoride anılabilir.

VIII

Bilimsel ve organizasyonel işleri halletmek için Agafangel Krımskiy günde 18 saat çalışmıştır. Devrim sırasında ve sonrasında bilim yaratmak hiç de kolay değildi. Örneğin, yurtdışı ile özellikle Batı Avrupa ile kitap alış-verişi ve bilimsel iletişim kurmak bir meseleydi. Genellikle Agafangel Krımskiy bunun gibi bütün zorlukları aşmaya çalışıp bunu başarmıştır.

Ancak trajik 1928-1929 yılları gelmiş ve ardından daha zalim 1930'lı yıllar da... Ukrayna bilimine karşı, bağımsız bir yüksek ulus kültürünün esası ve evrensel yüksek seviyedeki bir bilimi planlı biçimde ortadan kaldırma eylemi başlamıştır. Burada ise bizim çalışkanımızın başı derde girmiştir: İştten uzaklaştırılmış ve onca emekle, sevgiyle inşa ettiği kurumlarının birbiri ardı sıra yok edilmesine şahit olmak zorunda kalmıştır⁴⁵.

Öncelikle, "elleri bağlanmaya" başlamıştır... 3 Mayıs 1928 tarihinde Akademi'nin üyeleri tarafından A. Krımskiy, Akademi Genel Sekreteri olarak oybirliğiyle yeniden seçilmesine rağmen yönetim onu bu göreve atamamıştır⁴⁶. 1929 sonbaharında Agafangel Krımskiy, bizim Akademi'nin başlıca bölümünün, yani tarih-filoloji bölümünün başkanlığından uzaklaşmak zorunda kalmıştır. O zamanlarda belgelerden öğrendiklerimize göre bölümün akademi sekreteri Sergiy Yefremov, var olmayan "Spilki Vizvolennya Ukrayini (SVU)" (*Ukrayna'nın Kurtuluşu Derneği*) adlı bir ulusal örgütün başkanı olarak hemen gözüne alınmıştır. Sonradan A. Krımskiy'in kurduğu bütün Doğu bilimi ile ilgili kurumlara ve sonuçta, profesörün gurur duyduğu Akademi'nin tarih-filoloji bölümüne de son verilmiştir. Kırım edebiyatı ve biliminin üyelerinin ortadan kaldırılmasından daha önce de söz etmiştim. Krımskiy, bunların hepsini kendi yaşam amaçlarının geçersiz kalması olarak kabul etmiştir. Agafangel Krımskiy, iki kez itibarını kaybetmiştir: İlki daha hayattayken 1930-1937 yılları arasında, diğeri ise tutuklanıp 25 Ocak 1942'de Kustanay Cezaevi Hastanesi'ndeki (Kazakistan) azaplı ölümünden sonra... Bu, iş arkadaşı ve yardımcısı Leonid Bulahovskiy'in girişimiyle 1957'de iade-i itibarına kadar sürmüştür⁴⁷.

1940'ta Agafangel Krımskiy'in bana kendi anlattıklarına göre "yanmış" profesör statüsü hakkında çok endişelenmiştir. On yıllık emeğiyle kendi en sevdiği bebeğini, yani bizim Akademi'yi ayağa kaldıran ve ondan önce de 20 yıldan fazla Moskova'daki Lazarev Enstitüsü'nde *Trudi po vostokovedeniyu* "Doğu Bilimi Üzerine İncelemeler" adlı güzel çalışmasını yayınlayan Krımskiy, herkesi tanıyan ve herkes tarafından tanınan ve saygı duyulan biriyken, bir anda iş arkadaşlarının hiç umursamadığı *Dalitler* gibi dokunulmazlar sınıfına girmiştir. Ukrayna Bilimler Akademisi'nde kendi doktora öğrencileri tarafından özel olarak seçilmiş son bilimsel çalışması 1930'da yayımlanmıştır. Ukrayna Bilimler Akademisi'nin tarihçisi Nataliya Polonska-Vasilenko, 1922'de yönetim tarafından onaylanmayan Ukrayna Bilimler Akademisi'nin ikinci başkanı Mikola Vasilenko'nun

⁴⁵ Polonska-Vasilenko'ya ait esere dayanarak olayların tarihleri verilmiştir: N. Polonska-Vasilenko, *Ukrayinska Akademiya Nauk 1931-1941*, Cilt: 2, München 1958, s. 2.

⁴⁶ Detaylar için bak. N. Polonska-Vasilenko, "Agatangel Krımskiy", *Ukrayina*, 2, Paris 1949, s. 124; N. Polonska-Vasilenko, "Akademik Agatangel Yuhimoviç Krımskiy 1871-1941", *Ukrayinskiy İstoriç*, 31-32, New York – München, 1971, s. 95.

⁴⁷ İ. İlyenko, "Hvatal'na Evakuatsiya. Za slidçoyu Spravoyu A. Krımskogo", *Literaturna Ukrayina*, 43. Kiyiv 1990, s. 6.

(1866-1935) eşidir. O, Krımskiy'in son sekreteri olarak kendi sözleriyle “yanmış akademisyen”in halini çok esnek bir şekilde şöyle tasvir etmiştir:

“1930’lu yıllarda yönetim tarafından “hiç değişmeyen” kadro olarak belirlenmiş birkaç akademisyen kaldı. Ama buna rağmen onlar “burjuva bilim adamları” ve “halk düşmanları” olarak gazetelerde, dergilerde ve röportajlarda hep “işlendi” ve onlar her gün tutuklanmayı ve sürgün edilmeyi beklediler. Akademi için onların bilimsel çalışmaları gereksizdi. (Agafangel Krımskiy’in arşivinde hiç ortaya çıkmamış değerli monografi ciltleri saklanmıştır. Onlardan bazılarıyla SSCB Bilimler Akademisi ve SSCB Azerbaycan Bilimler Akademisi ilgilenmiş ve kendilerine teslim edilmiştir). Böyle bilim adamları ne bilimsel toplantılara ne de oturumlara çağırıldı. Ama aynı zamanda Akademi’yi de bırakamazlardı. Çünkü bu, karşı devrimci bir hareket sayılırdı. Akademi ile bağlantıları her ayda iki kez maaş ve ekmek karnesi almakla sınırlanıyordu. Bilimler Akademisi’nin eski kurucuları, sıradan bir Roza veya Sonya “yoldaş”ın onluk kayıt defterinde kendi soyadlarını kontrol etmesini ve bu soyadı yeniden sorup incelemesini, sonuçta da kendilerine o karnenin verilmesini acınası ihtiyarlar gibi bekliyordu... Hatta ortada sivil “ruhlu” eski teknik personelden de kimse kalmadı. Ne Ukrayna’yı ne bilimi umursayan, ipek elbiseli süslü matmazeller ortaya çıktılar...”.

“Krımskiy, bu durumdan çok sıkıntı çekiyordu. Aynı zamanda maddi olarak da fakirleşiyordu. Varını yoğunu, hepsini evlat edindiği Mikola’nın (Mikola Levçenko’nun oğlu) annesi, sevdiği kız ve erkek kardeşlerinin aileleriyle birlikte yerleştirildikleri Zvenigorodka’ya gönderiyordu. Kendisi ise Akademi’nin yemekhanesinde bir öğün yemekle yetiniyordu ve öğlen için orada verilen ekmek dilimini özenle bir peçeteye sarıp eve götürüyordu. Onun eski kıyafetleri, çoğu entelektüelin dilenci kıyafeti giydiği Kiev’de bile çok dikkat çekiciydi”⁴⁸.

Agafangel Krımskiy’nin bana kendi anlattıklarına göre yaklaşık olarak 1936-1937 yıllarında Dilbilim Enstitüsü’nde onun varlığı hatırlanmıştır. Onun eğitim vermesine izin verilmemiş fakat A. Krımskiy’e doktora öğrencileri atamaya başlamışlardır.

Agafangel Krımskiy’nin parlak başarısı, Batı Ukrayna Lviv ile birleştiğinde, yani 1939-1941 yıllarında olmuştur. Artık A. Krımskiy’e ihtiyaç duyulmuş ve onu Ukrayna Sovyet biliminin yüksek seviyesinin canlı örneği ve dostu olarak ülkeye yeni katılan topraklara göndermişlerdir.

Gerçekten de Lviv’e her seyahati büyük bir bayram sayılmış ve kendisi de bir zafer kazanmış biri gibi değerlendirilmiştir. Onun yetmişinci yıl dönümü, dünya çapında Ukrayna bilimi için büyük bir bayramdı. Fakat diyalektik harekete geçmiştir: 15 Ocak 1941’de Agafangel Krımskiy’e Kızıl Bayrak İşçi Nişanı verilmiş ve yarım yıl sonra da 20 Temmuz 1941’de ise Devlet Güvenlik Komitesi NKVD’nin “kıyma makinesi”ne zaten yakalanmıştır.

Agafangel Krımskiy, Ocak 1940 tarihinde daha Lviv’deki ilk buluşmamız sırasında bana, yani o zamanlarda 20 yaşındaki bir öğrenciye güvenmeye başlamıştı. Krımskiy, sanki bana Doğu kürsüleri üzerine bir tür imtihan yaşattıktan sonra doktora eğitimi için Kiev’e, onun yanına taşınmamı teklif etmişti. O zamanlar, henüz birkaç görüşmemiz vardı ama SVU (*Ukrayna’nın Kurtuluşu Derneği*) konusuna girmeden geçemezdik. Bunu Agafangel Krımskiy şöyle hatırlamıştır:

“Daha 1929’da Ukrayna Bilimler Akademisi’nin bilimsel ve sivil enstitü olarak bağımsızlığını kaybettiğini dile getirmek gerekiyor. Buna tek sebep ise bir “frenji”dir. İşte bu...”. Benim şaşkın bakışlarımı görünce şöyle açıklamıştı: Akademi, kendi planlarını gerçekleştirmek için iyi bir bilim adamı ve aynı zamanda, yönetimin güvenine layık ve kalabalık içinde popülerliğe sahip olabilecek bir aday sunmalıydı. Buluşuyla o zamanlardaki

⁴⁸ N. Polonska-Vasilenko, “Agatangel Krımskiy”, s. 126-127.

çok yaygın olan frengi hastalığını yenen ünlü bir epidemiyolog ve akademisyen Danilo Zabolotny (1866-1929) tam öyle biriydi. Bunun yanı sıra halk içine çıkmayı çok severdi, işçilerle fotoğraf çekilirdi, saygı değer Donbas madencisiydi... Fakat 1928'de Leningrad'daki Askerî-Tıbbî Akademi'nin profesörüydü. 1922'den itibaren akademisyen olduğu zamanlarında Kiev'e çağırılmıştı ve sonuçta Akademi Başkanlığı pozisyonu için resmî bir aday olmuştu. Agafangel Krımskiy, hâlâ saygın ve ünlü bir profesör olduğu zamanlarda, Mayıs ayında akademisyen Zabolotny ile bir iş görüşmesi gerçekleşmiştir. O arada aday, "eskisini yıkmayacağına ve yenisini getirmeyeceğine", yani Akademi'nin Ortak Meclisi ile iş birliğinde bulunacağına söz vermiştir. Oylamadan önce akademisyen Mikola Vasilenko'nun evinde (Tarasivska Sokağı, 20) bu öncü akademisyenlerin toplantısı gerçekleşmiştir: Bu arada Agafangel Krımskiy, iş arkadaşlarına Zabolotny ile görüşmesinin sonuçları hakkında bilgi vermiştir. Oradakiler de Zabolotny'ı başkan olarak oybirliğiyle seçme fikrine varmışlardır. Oylamaya önem vermek üzere dostu Agafangel Krımskiy, Vasilenko ve Akademi'nin ilk başkanı olan ve oylama için bilimsel görevle gönderildiği Prag'dan geri dönen Volodimir Vernadskiy ile toplantı düzenleyeceklerine karar vermişlerdir⁴⁹. Gerçekten de Zabolotny oy birliğiyle başkan olarak seçilmiş, ancak kendi sözünü tutmamıştır...

1924'te dediği gibi "*Hareket merkezi*"nin siyasî sürecinden dolayı akademisyen Mikola Vasilenko tutuklanmıştır. Agafangel Krımskiy, Akademi'nin Ortak Meclisi oy birliğiyle ve bütün akademisyenlerin imzalarıyla Vasilenko'nun (tamamen) serbest bırakılması için uğraşmasını becermiştir. Bu aksiyon başarılı olmuştur⁵⁰. 1929 yazında SVU (*Ukrayna'nın Kurtuluşu Derneği*) ile ilgili tutuklamalar başlayınca kendi başkan yardımcısı olan Sergiy Yefremov'u gözaltına alındığında Agafangel Krımskiy, Mikola Vasilenko ile birlikte Zabolotny'ı sorguya çekmişler ve vaadini hatırlatmışlardır. Oysa Zabolotny, onları şaşırtarak Akademi'deki dostunu korumayı reddetmiştir. Buna ilaveten Akademi'nin sadece savcı olarak ortaya çıkabileceğine vurgulamıştır⁵¹. Agafangel Krımskiy Hafız'ın

"Nereye nereye o iltifat kayboldu,

Şu yurttan ne hüküm sürüyor?"

sözleriyle bitirmiş ve şunu eklemiştir: "Fakat Aralık 1929 tarihinde Danilo Zabolotny artık bizden ayrıldı".

Ukrayna'nın Kurtuluşu Derneği (SVU) işi Krımskiy için sadece akademik değildi... Gantsov, Timçenko ve Sinyavskiy gibi Ukrayinist yakın iş arkadaşlarından çoğu hapse atılmıştır. Agafangel Krımskiy, iddialarından vazgeçmemiş: Akademi'den ve Radnarkom'dan, yani Ukrayna SSC Halk Komiserleri Konseyi'nden sürekli olarak onların serbest bırakılmasını talep etmiştir. Bunu, kendisinin de tutuklanacağını beklemesine rağmen yapmıştır; özellikle en yakın yardımcısı ve evlat edindiği Mikola Levçenko'nun da özgürlüğünü kaybetmesinden sonra... Fakat cesur ve sadık Levçenko, kendi amcası olan muhterem Yefremov'a karşı planlı biçimde hareket ederek ona bir çukur kazmaya çalışan

⁴⁹ Agafangel Krımskiy'in Zabolotny ile konuşması için şu çalışmalara bak. N. Polonska-Vasilenko, "Agafangel Krımskiy", s. 123-124; N. Polonska-Vasilenko, "M. P. Vasilenko i VUAN", *Ukrayina*, 5, Paris 1951, s. 343; N. Polonska-Vasilenko, *Ukrayinska Akademiya Nauk (Naris İstoriyi)*, Cilt: 1, München 1954, s. 54.

⁵⁰ Bak. N. Polonska-Vasilenko, *Ukrayinska Akademiya Nauk*, 1, München 1955, s. 49-51; N. Polonska-Vasilenko, "M. P. Vasilenko i VUAN", s. 339.

⁵¹ Bak. N. Polonska-Vasilenko, *Ukrayinska Akademiya Nauk (Naris İstoriyi)*, s. 69; N. Polonska-Vasilenko, "M. P. Vasilenko i VUAN", s. 339.

Pavluşkov gibi değildi. Levçenko hiçbir uyarı veya tehditlere karşın buna ikna olmamıştır. O, kendi ölümüyle en sevdiği hocası ve üvey babasını bir süre için kurtarmıştır⁵².

Agafangel Krımskiy, 1939'da Batı Ukrayna'nın birleşmesine kadar hayatta kalmıştır. Lviv, onun için kendi tarzındaki Mekke gibiydi. Orada 1905 yılına kadar Ukraynaca edebî eserlerini yayımlamış, burada en yakın arkadaşı İvan Franko yaşamış ve yine burada onun hocası Dragomanov'un siyasi bakış açısı hayata geçirilmiştir. 1891 yazında Lviv'deki yaşam tarzını hayatındaki en güçlü heyecan olarak kabul eder. O zamanlarda, sonradan üniversiteye dönüştürülmüş olan eski Galiçya Parlamentosu yanındaki *Narodna Gostinitsya* "Halk Oteli" adlı bir Ukrayna otelinde kalmıştır. Odasına girdikten sonra bana Lviv'deki "tarihî turlar"ına katılmamı teklif etmiştir. Bu benim için bir tür maceraydı: Bir taraftan Agafangel Krımskiy, 1891'de Lviv'deki bütün adımlarını ve buluşmalarını hatırlamakta, diğer taraftan ise Arap, Fars ve Türk şiirlerini ezberden okumuş ve onları belirleyip Ukrayncaya çevirmeye beni zorlamıştır. Bu, sonradan, Nisan 1940'ta bütün o sohbetlerimizi bizim Bilimler Akademisi'nin doktorası için Doğu kürsüsü üzerine başarılı bir imtihan olarak değerlendirmiştir.

Buluşmamızdan bir gün önce mensup olduğu millet hiç fark etmeksizin tüm kültürlü Lviv halkı, "Hazarlar kimdir ve dilleri nedir?" sorusuna cevap vermeyi vaat eden Ukraynalı profesörü dinlemek için Lviv Üniversitesi Collegium Maksimum'un en büyük salonuna gelmiştir. Yaklaşık yarım saat Agafangel Krımskiy hitap ettiğinde salonda bir sinek sesi bile duymadı: Herkes, emektar bilim adamının inandırıcı kanıtlarını dikkatle dinledi.

Agafangel Krımskiy, birkaç kez Lviv'i ziyaret etmiştir: Bu ikisi için büyük bir deneyimdi. Benimle sohbet ettiğinde Krımskiy, Lviv yaşam tarzının önemini vurgulamıştır.

Fakat yönetim Agafangel Krımskiy'i unutmamıştır: Halk tarafından 15 Ocak 1941'de Kırmızı Bayrak Emek Nişanına layık bulunan bilim adamının 70. yaş gününün görkemli kutlanmasından sonra, tam da Almanlarla savaş başladığında, Temmuz 1941'de, Krımskiy sebepsiz bir şekilde gözaltına alınmış ve Ukrayna'nın Kurtuluşu Derneği (*SVU*) hakkında sorgulanmıştır. Bu, İvan İlyenko tarafından ortaya çıkarılmıştır ve 25 Ekim 1990'da *Literaturniy Ukrayini* "Edebî Ukrayna" adlı kaynakta orijinal belgeler esasında (148001 numaralı dosya) yayımlanmıştır.

Agafangel Krımskiy, 25 Ocak 1942'de uzak Kazakistan'daki Kustanay şehrine ait cezaevi hastanesinde yaşadığı gibi ölmüştür. Burada sadece İvan İlyenko'nun sözlerini tekrarlayabilirim: "Agafangel Krımskiy'e hakkını vermek gerekiyor. O ileri yaşına ve hastalığına rağmen kendi içindeki güçlerini bulup onların bütün enerjisini tüketti, fakat zayıflığını göstermeden baskılara kapılmadı. Ne kendine ne dostlarına yapılan suçlamaları kabul etti ve kendi ağır haçını Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği Golgota'ya kadar layık bir biçimde taşıdı"⁵³.

IX

Agafangel Krımskiy'i tanıdığım zamanlarda, kısa boylu, kalp ve astım hastası biriydi ve neredeyse kördü, hatta aynı anda üst üste çifte gözlük takıyordu. Oryantal tipli yüzü ve zayıf bir sesi vardı, ama kendisi çok sempatikti ve mütevazı, koyu renkte yıpranmış bir kıyafet giyiyordu. Daima monoloğa geçmeye eğilimli olsa da çok ilginç bir muhataptı.

Kiev'deyken eski bir binada, Malo-Pidvalny Sokağı, No. 5'te, üçüncü katta yaşıyordu. Bina bugün artık yok. Ben daha yirmi yaşımda olsam da Agafangel Krımskiy'in

⁵² Bak. N. Polonska-Vasilenko, *Ukrayinska Akademiya Nauk (Naris İstoriyi)*, s. 71; N. Polonska-Vasilenko, "Agatangel Krımskiy", s. 125-126; N. Polonska-Vasilenko, "Akademik Agatangel Yuhimoviç Krımskiy 1871-1941", *Ukrayinskiy İstoriy*, 31-32. New York – München 1971, s. 94-96.

⁵³ İ. İlyenko, "Hvatal'na Evakuatsiya. Za slidçoyu Spravoyu A. Krımskogo", *Literaturna Ukrayina*, 43. Kiyiv 1990, s. 6.

Doğumunun 120. Yılında Agafangel Krımskiy

dairesine merdivenle çıkmak çok zordu: Binanın katları çok yüksekti. Ama Agafangel bundan hiç şikayetçi değildi. O evinin olumlu taraflarını vurguluyordu: Yüksek duvarları, çok kapsamlı Slavistik ve enfes Doğu kitaplıklarının yerleştirilmesi için çok geniş alan sunuyormuş. Evi, iki oda ve mutfaktan oluşuyordu. Bütün duvarlar, tamamen kitapla dolu raflar ve zarflarla birlikte posta pulları ve gramofon plaklarının bulunduğu dolaplarla kaplıydı: Agafangel Krımskiy, opera müziğinin erbabı ve hayranıydı. Devrim ve iç savaş zamanlarından kalan, özellikle çeşitli Ukrayna hükümetlerine ait değerli pullarını hep hatırlıyorum. İki odasından en küçük olanda büyük semaverle bir masa ve uyku için bir *otomanka* (Osmanlı kanepesi) vardı: Agafangel Krımskiy gençliğinden beri zift gibi kara çay içmeyi severdi. Onun körlüğü ve düşkünlüğünden ötürü daha çocukken akademisyenin hizmetine giren ve onun her işini gören Vasıl Miroşniçenko da onunla birlikte yaşıyordu. Kendisine verilen bütün görevleri çok hızlı ve becerikli şekilde yerine getirmesi nedeniyle Agafangel Krımskiy ona “köpek ayakları” diyordu.

Agafangel Krımskiy, yaz tatillerini genellikle kız kardeşi Maşa, kardeşi Sıma (Yuhim), evlat edinilen Mikola ve annesiyle oturduğu Zvenigorodka’da geçiriyordu. Kiev’de Agafangel Krımskiy çok mütevazı bir hayat geçiriyordu, hatta öğrencilerle birlikte Akademi yemekhanesinde yemek yiyordu. Son yıllarında sadece Staritskiy ailesinin kızlarıyla yani Lyudmila Çernyahivska ve Oksana Steşenko, Lesya Ukrayinka’nın kız kardeşi Olga Kosaç-Krıvenyuk ve Nataliya Polonska-Vasilenko ile iletişim kuruyordu. Nataliya ise çok ünlü bir tarihçiydi. O, 1935’te akademisyen olan eşi Mikola Vasilenko’nun ölümünden sonra incelemeleri bırakmış ve daktilo yazmayı öğrenip Agafangel Krımskiy’in teknik sekreteri olmuştur. İşte o zamanlarda Agafangel Krımskiy, çok fazla Doğu monografı, özellikle hâlâ basılmamış *İstoriya Hozar* “Hazar Tarihi” yazmayı ya da düzeltmeyi başarmıştır. Daktilo edilen yazıları da Natalya Vasilenko tarafından bastırılmıştır.

Kaynakça

- Bibliografiçeskiy Slovar’ Sovetskih Vostokovedov*, Moskova 1975.
- DOROŞENKO, D., “Ukrayinska Getmanska Derjava 1918 roku”, *İstoriya Ukrayini 1917-1923 rr.*, Cilt: 2, Ujgorod 1930.
- İLİYENKO, İ., “Hvatal’na Evakuatsiya. Za slidçoyu Spravoyu A. Krımskogo”, *Literaturna Ukrayina*, 43, Kiyiv 1990.
- KRİMSKİY, A. E. *Avtobiografiya Akademika Agatangela Efimoviça Krımskogo*, Kiev 1941.
- KRİMSKİY, A. Yu., *Musulmanstvo ta Yogo Buduçnist’*, Lviv 1904.
- KRİMSKİY, A. Yu., *Nvori v Pyati Tomah*, Cilt: 5/1, Kiyiv 1972-1974.
- KRİMSKİY, A. Yu., *Rozviski, Statti ta Zamitki*, I-XXVIII, Kiyiv 1928.
- OHRİMOVİÇ, Yu., *Rozvitok Natsionalno-Politiçnoi Dumki (Vid Poçatku XIX Stolittya do Mihayla Dragomanova)*, Lviv-Kiyiv 1922.
- ÖZCAN, Altay Tayfun, “Omeljan Pritsak (1919-2006)”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı: 13, 2007, s. 1-9.
- PIZYUR, Ye., *Listi fo Priyateliv*, 162-166, New York 1966.
- POLONSKA-VASİLENKO, N., “Agatangel Krımskiy”, *Ukrayina*, 2, Paris 1949.
- POLONSKA-VASİLENKO, N., “Akademik Agatangel Yuhimoviç Krımskiy 1871-1941”, *Ukrayinskiy İstoriik*, 31-32, New York – München, 1971.
- POLONSKA-VASİLENKO, N., “M. P. Vasilenko i VUAN”, *Ukrayina*, 5, Paris 1951.
- POLONSKA-VASİLENKO, N., *Ukrayinska Akademiya Nauk (Naris İstoriyi)*, Cilt: 1, München 1954.
- POLONSKA-VASİLENKO, N., *Ukrayinska Akademiya Nauk 1931-1941*, Cilt: 2, München 1958.
- POLONSKA-VASİLENKO, N., *Ukrayinska Akademiya Nauk*, 1, München 1955.
- SARBEY, V. “Perşiy Neodminniy Sekretar Ukrayinskoyi Akademiyi Nauk”, *Vismuk Akademiyi Nauk URSR*, 1, Kiyiv 1971.
- Shidniy Svit*, 12, 1930.
- Sistemtiçniy Katalog Vidan’ Vseukrayinskoyi Akademiyi Nauk 1918-1929*, Haz. M. İvançenko ve Stepaşenko Ya. Kiyiv, 1930, 1969’da basımı yeniden haz. D. Ştogrin, Shikago.
- Studiya z Krımu*, I-IX, Kiyiv 1930.

Doğumunun 120. Yılında Agafangel Krımskiy

Tercüman. Perevodçik, 30, 1904; 28, 1905; 204, 1915.

Zapiski İstoriçnogo-filologičnogo Viddilu Ukrayinskoyi Akademiyi Nauk, Cilt: 1, 1919.

Zbirnik Prats' Komisiyi dlya Viroblennya Zakonoproektu pro Zasnuvannya Ukrayinskoyi Akademiyi Nauk u Kiyevi, IV, Kiyiv 1919.

"İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi'nin (COPE) Davranış Kuralları" çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of "Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)":

Etik Kurul Belgesi/Ethics Committee Approval: Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir./Article does not require an Ethics Committee Approval.

Finansman / Funding: Makale için herhangi bir finansal destek alınmamıştır./ No financial support was received for this article.

Destek ve Teşekkür / Support and Acknowledgment: Yazarın destek ve teşekkür beyanı bulunmamaktadır./ The author has not provided any acknowledgments or expressions of gratitude.

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / There is no potential conflict of interest for the authors regarding the research, authorship or publication of this article.

Yazarın Notu / Author's Note: Yazarın notu bulunmamaktadır./There is no author's note.

Katkı Oranı Beyanı / Author Contributions: Makale tek yazarlıdır./The article is authored by a single author.